

लहानांसाठी, प्रौढांसाठीही, सचित्र कथा - प्रकाशन नं. ४

‘कथारामायण’

(भाग : १)

● लेखिका ●

ग्रा. सौ. भूयाळी दयापूरकर
सोलापूर.

● काव्यरचना ●

‘शामकेसरीतनय’

ग्राचार्य भूयाळ दयापूरकर
सोलापूर.

● परामर्शकि ●

ग्रा. डॉ. शजेंद्र बीडकर
सोलापूर.

आदिवीर प्रतिष्ठान्तान्तर्गत अआ प्रकाशन, सोलापूर.

शुभाशीर्वादि ...

समाजामध्ये भौतिक सुखाची प्रवृत्ती वाढली आहे. दूरदर्शनमुळे तर त्यात आणखीनच भर पडली आहे. म्हातारेकोतारे सर्वजण दूरदर्शनाच्या जाळ्यात कोळ्याप्रमाणे अडकलेले आहेत किंवा भुंगा जसा फुलात अडकलेला असतो तसे फसलेले आहेत. आता निघावे म्हटले तर त्यातून बाहेर पडणे अवघड झाले आहे. इच्छा भरपूर, पण अजून मार्ग सापडेना. त्यात पुनश्च जीवन इतके धावपळीचे झाले आहे की वाचायला वेळच मिळत नाही असे लोक म्हणायला लागले आहेत. लहान मुलांच्या बाबतीत असे दिसते की त्यांचा शालेय अभ्यास, शिकवण्या इत्यादीतून त्यांना वेळ मिळणे शक्य नाही असे त्यांचे पालकच म्हणताना दिसतात. पण असे निराशाजनक विचार येत असतानाच आशादायक किरणही कुठेतरी दिसतो. एवढे धकाधकीचे जीवन असूनही शाळेच्या सहली निघतात, लोकही काश्मिर, महाबळेश्वर, उटी इत्यादी निसर्गसौंदर्याने नटलेल्या ठिकाणी जाऊन आनंद लुटतात; गंगोत्री, हरिद्वार, श्रवणबेळगोळ, विवेकानंद स्मारक इत्यादी धार्मिक स्थळांनाळी भेटी देतात; संगीत नाटक, नाटक, संगीत मैफिली, सारेगमप, व्हॉइस ऑफ इंडिया, उत्कृष्ट वक्त्यांची भाषण इत्यादी अनेक भौतिक जीवनाव्यतिरिक्त असणाऱ्या कार्यक्रमांची मेजवानी चाखतातच ना ! अशा एक ना अनेक चांगल्या गोष्टीही माणसांमध्ये दिसतात. गुलाबासारख्या फुलांचा मोह कोणाला बरे नाही !

सौ. भूपाळी दर्यापूरकर सचित्र कथावाडमयाने झपाटलेल्या दिसतात. म्हणतात ना, वेड लागल्याशिवाय हातून कोणतेही चांगले काम होत नाही. काळाची गरज आणि काळाची नाडी चांगलीच ओळखली आहे त्यांनी. ‘बालपणी बालांची कोमल तरसुल्य बुद्धी वाकेल’ हा ध्यास मनात घेऊन बालकांवर चांगले संस्कार व्हावेत यांचे त्यांना वेडच लागलेले दिसते. एकामागून एक अशी कथामालिकाच प्रकाशात येत आहे. पण लोक त्याला चांगले वेड म्हणतात. बालकांवरोबरच भाजलेल्या मडक्याप्रमाणे असणाऱ्या

प्रौढांनाही मनोरंजक व बोधप्रद वाटेल अशा खुबीने त्यांनी सचित्र वाङ्ग्य निर्माण करायला सुरुवात केली आहे आणि एकामागून एक अशी पुस्तके प्रकाशात आणण्याचा त्यांच्या मुलांचा, सुनांचा व नारींचा सपाटा काही औरच आहे. ही वैशिष्ट्यपूर्ण, आकर्षक, सरळ-सोप्या भाषेतील, सचित्र व नाविन्यपूर्ण कथामालिका सर्वांनाच भावेल. माणसाच्या मूळ स्वभावातील अंगांच्यावरील राख उडविण्याचे कार्य या सचित्र कथांना करायचे आहे. हे कार्य या सचित्र कथा किंवा हे कथारामायण निश्चित करेल याची मला मनोमन खात्री आहे. आजचे बालक उद्याचे आदर्श नागरिक ब्हावेत ही काळाची गरज आहे. त्यासाठी त्यांच्यावर सुसंस्कार होणे गरजेचे आहे. ओल्या मातीच्या गोळ्यालाच कुंभाराच्या चाकावर संस्कार करून आकार देता येतो तसे काम ह्या कथा किंवा हे कथारामायण करेल आणि बालकच नव्हे तर लहानमोठी सर्व माणसंच त्याच्यामागे एकलव्यासारखे लागतील, नव्हे लागतीलच.

कथा महावीराच्या, बोधकथा महावीरांच्या आणि कथा अंजनासुताची (हनुमान) या तीन चेंदूवरील तीन षट्कारानंतर आता चौथ्या चेंदूवरील चौथा षट्कारही पाहण्याचा सुवर्णयोग आला आहे. तो आहे 'कथारामायण' तेही फल चाखण्याचे भाग्य आपणा सर्वांजवळ आहे हे न वाटण्याइतपत काही मी दूधखुली नाही. अशा कथांमुळे बालक, वयात आलेली मुले, प्रौढ स्त्रीपुरुष, ग्रामीण-शहरी सर्वच लहानमोठ्यांचे कल्याण होते. संकटाच्या वेळी किंवा अस्थिर मनामध्ये धैर्य धारण करून धर्माने वागण्यासाठी आणि दुःखी हृदयाला सान्त्वना देण्यासाठी महान् व्यक्ती पोणिमेच्या चन्द्राप्रमाणे प्रकाश आणि शांती देणारी असते. संकटकाळी तत्त्वज्ञानाचा कोरडा (शुक्क) उपदेश मनावर तेवढा असर टाकीत नाही, जेवढा महापुरुषांचे चरित्र किंवा कथा टाकतात.

स्वामी समंतभद्र म्हणतात, 'प्रथमानुयोग बोधि किंवा रत्नत्रयप्राप्तीचे कारण तथा समाधिमरणाचे भांडार आहे. म्हणून कथासाहित्याचा प्रचार हितकारी आहे.'

ब्र. विद्युललता शहरा,
संपादिका - शाविका मासिक, सोलापूर.

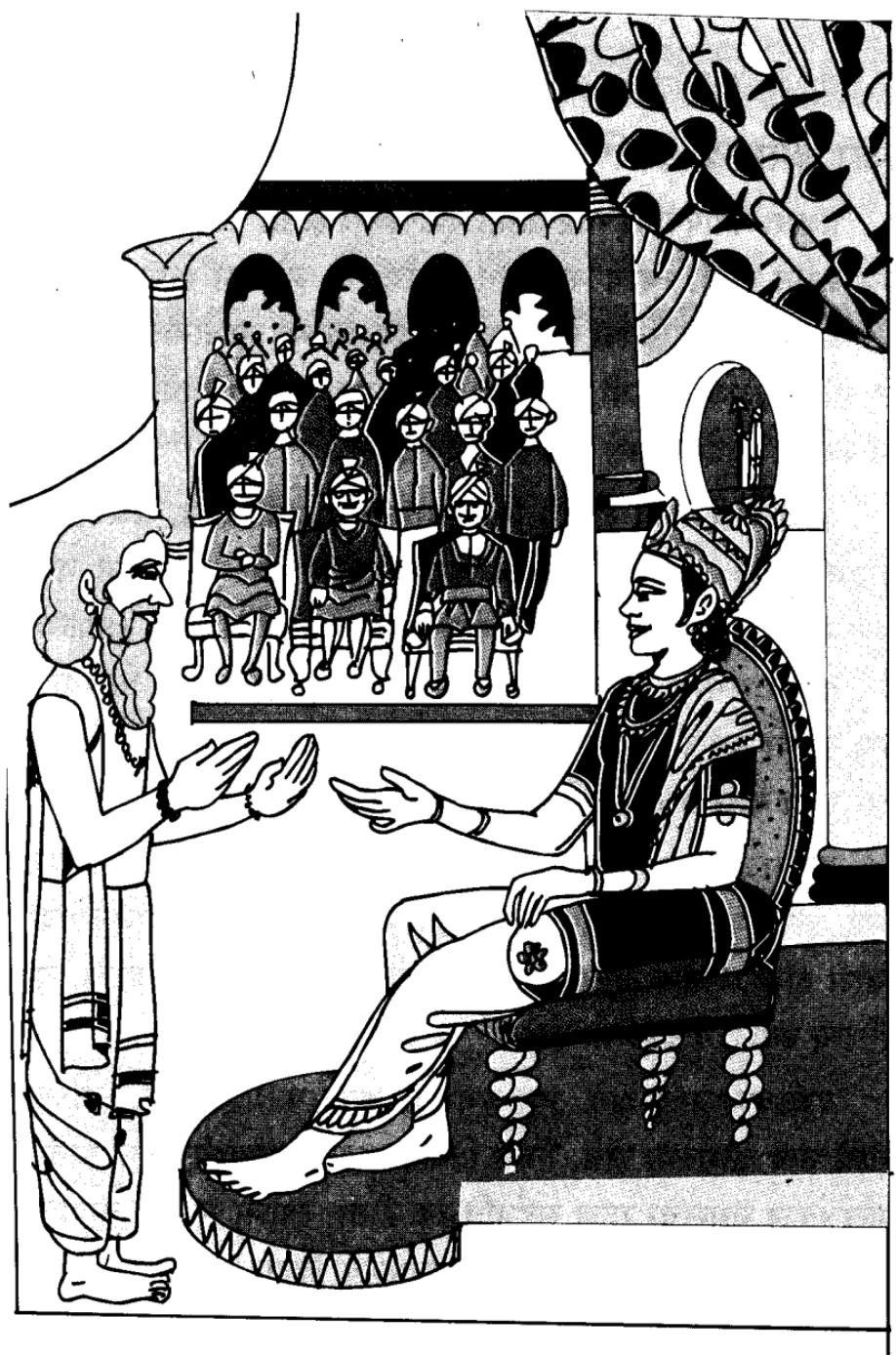
राजा दशरथ आणि अयोध्या :

हजारो वर्षांपूर्वीची गोष्ट आहे. एक नगरी होती. त्या नगरीचे राजा राज्य करीत होता. त्यांचे नाव होते दशरथ. तो भगवान ऋषभदेवांच्या पवित्र इक्ष्वाकुवंशात उत्पन्न झाला होता. दशरथाच्या आजोबांचे नाव रघू होते. तो अतिशय पराक्रमी, शूरवीर व प्रजेवर प्रेम करणारा होता. त्याच्याच नावावरून ‘रघुवंश’ असे नाव प्रचलित झाले.

अयोध्येचा राजा दशरथ सिंहासारखा पराक्रमी होता. प्रजेवर तो पुत्राप्रमाणे प्रेम करीत असे. दान करण्यातही त्याचा कुणी हात धरू शकत नसे. शत्रूलाही जिवंत ठेवून त्यांच्या गुणांचा उपयोग तो आपल्या राज्य कारभारासाठी करून घेत. भारतीय संस्कृतीचे जतन करण्याचे ब्रतच त्यांनी घेतले होते. साधुसंतांचा सहवास त्याला हवाहवासा वाटे. अशा राजा दशरथाची कीर्ती घटखंडात पसरली होती.

महाराज दशरथ वीतराग धर्माचा अनुयायी होता. तो नेहमीच आत्म-कल्याणाच्या चिंतनात लीन असे. त्याने अनेक नवीन जिनमंदिरे बांधली होती, तसेच जुन्या जिनमंदिरांची डागडुजीही केली होती. तो अतिशय दयाळू व धर्मात्मा होता.

दर्भस्थल नगर होते. त्या नगरीचा राजा कौशल होता. त्याच्या मुलीचे नाव कौसल्या होते. तिचा विवाह राजा दशरथाशी झाला होता. कमलसंकुल नगराचा राजा सुबंधुतिलक होता. त्याला सुमित्रा नावाची मुलगी होती. सुबंधुतिलकाने आपल्या सुमित्रेचा विवाह राजा दशरथाशीच करून दिला होता. धारपुरीचा राजा मेघराज होता. त्याची सुप्रभा नावाची मुलगी दशरथराजाची पत्नी झाली होती. अशाप्रकारे महाराज दशरथाला तीन राण्या होत्या.

गेले राजेरजवाडे गेले राजवैभव – निर्माण झाले आहे आज वेगळेच राजवैभव
आठवावा वैभवसंपन्न, चारित्र्यसंपन्न भूतकाळ – असावा तसा आदर्श आज यावया पुन्हा उज्ज्वल काळ
असावा जरा बदल, असावा तो कालानुरूप – पण असावे माणुसकी संस्कृतीरूप

नारदमुनी आणि दशरथ :

एकदा राजा दशरथ आपल्या मंत्र्यांसोबत राजसभेत बसला होता. त्याचवेळी आकाशमागणी नारदमुनी राजसभेत आले. विद्येच्या सहाय्याने ते आकाशमागणी येऊ शकत असत. राजाने उटून त्यांचा आदर सत्कार केला. नारदमुनींना राजाशी एकान्तात बोलायचे होते. राजाने राजसभा विसर्जित केली. नारदमुनी व राजा दोघे एकान्तात बोलत बसले. त्याचवेळी नारदमुनी दशरथाला म्हणाले, 'राजन् ! मी मध्यंतरी लंकेला गेलो होतो. तेथे रावणाचा भाऊ विभीषण मला भेटला होता. रावणाचा मृत्यू दशरथाचा पुत्र आणि जनकाची मुलगी यांच्यामुळे होणार आहे असे विभीषणाने मला सांगितले. रावणाला ही गोष्ट बुद्धिसागर मुनींकडून कळाली होती. त्यामुळे रावण खूप चिंतित झाला. तेव्हा विभीषणाने त्याला धीर दिला. दशरथाला व जनकाला मुलगा-मुलगी होण्यापूर्वीच मारून टाकू असेही रावणाला सांगितले. तेव्हा कुठे रावण निश्चित झाला. तसेच दशरथ ! विभीषणाने अनेक हुशार गुप्तहेर इकडे व जनकाकडे पाठविले होते. चतुर गुप्तहेरांनी तुझी व तुझ्या राज्याची संपूर्ण माहिती विभीषणाला दिली आहे. विभीषणाने मलाही तुझ्यासंबंधी व जनकाविषयी माहिती विचारली होती. परंतु त्यांचा वाईट हेतू माझ्या लक्षात आला. म्हणून बन्याच दिवसापासून माझी तुमची गाठभेट नाही असे मी त्याला सांगितले. आपणासारख्या धर्मात्मा राजांवर मी विशेष ग्रेम करतो. म्हणूनच मी आपणाला ही बातमी सांगायला आलो. आता तुम्हाला योग्य ते सुरक्षेचे उपाय योजता येतील. हीच गोष्ट मी मिथिला नगरीला जाऊन राजा जनकालाही देणार आहे. तेही सावध होतील.' एवढे सांगून नारदमुनी आकाशमागणी निघून गेले.

राजा दशरथाचा समुद्रहृदय नावाचा मंत्री होता. तो राजाच्या खास मर्जीतला होता. त्याच्याशी राजाने विचार विनिमय केला. त्या समुद्रहृदय

मंत्र्याने राजाला वेश बदलून दुसऱ्या राज्यात जाण्याचा सल्ला दिला. प्राणाचे रक्षण करण्याचा हाच सर्वोत्तम मार्ग आहे असेही तो म्हणाला.

राजा दशरथाने संपूर्ण राज्यकारभाराची जबाबदारी आपल्या चतुर मंत्रावर सोपविली अन् तो वेशांतर करून गुप्तपणे राज्याबाहेर पडला. नंतर मंत्र्याने राजाचा पुतळा तयार करविला. तो पुतळा महालामध्ये त्याच्या खोलीत पलंगावर पडलेला दाखविला होता. हा पुतळा अतिशय काळजीपूर्वक बनविला होता. त्या पुतळ्यात दशरथाची सर्व लक्षण कौशल्याने दाखविण्यात आली होती. त्या पुतळ्यात कृत्रिम रक्तप्रवाहसुद्धा निर्माण करण्यात आला होता. त्यामध्ये फक्त जीव नव्हता एवढेच, त्या पुतळ्याजवळ जाण्याची कुणालाही परवानगी नव्हती. ही गोष्ट फक्त त्या विश्वासू मंत्र्याला व पुतळा बनविणाऱ्या शिल्पकारालाच माहिती होती.

नारदमुनी आणि जनक :

नारदमुनी अयोध्येवरून थेट मिथिला नगरीत गेले. राजा जनकालाही त्यांनी रावण व विभीषणाची हक्किगत सांगितली. राजा जनकानेही दशरथाप्रमाणेच वेशांतर करून राज्याबाहेर पडण्याचा निर्णय घेतला. त्याच्या विश्वासू मंत्र्याने त्याचा पुतळा बनवून घेतला व त्याला त्याच्या खोलीतील पलंगावर पडलेला दाखविला. अशाप्रकारे दशरथ व जनक दोघेही राज्याबाहेर भ्रमण करू लागले.

काही दिवसानंतर विभीषण त्याच्या गुप्तहेरांबरोबर अयोध्येस आला. अयोध्येची व महालाची संपूर्ण माहिती त्याच्या गुप्तहेराने आधीच दिलेली होती. राजमहालात त्याने प्रवेश मिळविला. राजा दशरथ आपल्या महालात विश्रांती घेत असलेला त्याने पाहिले. त्याने आपल्या गुप्तहेराला राजाच्या शयनगृहात पाठविले. त्याने दशरथाचे डोके (शीर) खडऱ्याने कापून आणले व विभीषणाला दिले. राजा दशरथाचे कापलेले सुंडके व शरीरातून रक्त

वाहत असलेले पाहून महालात हाहा:कार माजला, राजमहालातील राण्या व इतर सदस्य रडू लागले. विभीषणाने राजा जनकाचेसुद्धा मुंडके कापले. दशरथाचे व जनकाचे दोघांची मुंडके विभीषणाने घेतलीत आणि समुद्रात फेकून दिलीत. विभीषण लंकेला निघून गेला. तेथे त्याने दशरथाचे व जनकाचे मुंडके समुद्रात फेकल्याचे रावणाला सांगितले. रावण अतिशय आनंदित झाला. आपल्या मृत्यूला कारण असलेले दोघेही मारले गेले हे ऐकून रावण निश्चित झाला. त्याला आपल्या मृत्यूची भीती उरली नव्हती. परंतु विभीषणाला मात्र आता पश्चात्ताप होऊ लागला. ‘मी आपल्या मोठ्या भावासाठी दशरथाला व जनकाला मारून टाकले. मी चांगले केले नाही. रावण अतिशय पराक्रमी आहे. त्याचे अफाट सैन्य आहे. समुद्रात लंकापुरी आहे. इथे लंकापुरीला यायला किती अवघड आहे. अशा परिस्थितीत जमिनीवरील लोक इथे कसे येऊ शकतील ? मी विचार न करता दोन जीवांची हिंसा केली आहे. धिक्कार असो माझा. यापुढे असे वाईट काम मी कधीच करणार नाही.’ असा विचार वारंवार विभीषणाच्या मनात येत होता.

कैक्यीचे स्वयंवर :

इकडे जनकाच्या महाली त्याच्या राण्या व इतर सर्व शोकनगरात बुडून गेले होते. तेब्बा राजा जनकाच्या मंत्र्याने तो राजा जनक नसून त्याचा पुतळा असल्याचे सांगितले. राजा दशरथाच्या मंत्र्याने सर्व राण्यांना व इतर मंत्र्याना पुतळ्याचे रहस्य सांगितले. दोन्ही ठिकाणी आनंदीआनंद झाला. राजा दशरथ व राजा जनक भटकत भटकत कौतुकमंगल नावाच्या नगरीला पोहोचले. ही नगरी अतिशय सुंदर व विशाल होती. त्या नगरीच्या राजाचे नाव शुभमति अन् राणीचे नाव पृथुश्री होते. त्यांना द्रोणमेघ नावाचा एक पुत्र होता. कैक्यी नावाची अत्यंत सुंदर मुलगी होती. ती

चित्रकला, गणित, इतिहास, तर्कशास्त्र, व्याकरण, छंद, अलंकार इत्यादी विविध विषयात निपुण होती. ती गायनवादनात सुद्धा वाकबगार होती. शिवाय रलपरीक्षा, अथपरीक्षा, गजपरीक्षेमध्ये ती पारंगत होती. मनुष्य पारखण्यातसुद्धा तिचा हातखंडा होता.

शुभमति राजाने आपल्या कन्येचे स्वयंवर करण्याचे ठरविले होते. स्वयंवरासाठी अनेक राजे व राजकुमार आले होते. योगायोगाने त्या स्वयंवरात राजा दशरथ व राजा जनकसुद्धा उपस्थित होते. कैकयी सर्वोसह स्वयंवर मंडपात आली. कैकयी प्रत्येक राजा व राजकुमारांसमोर येत होती; त्यांना न्याहाळत होती अनु पुढे जात होती. असे करीत असताना ती राजा दशरथाजवळ पोहोचली. तेव्हा तिच्या सखीने राजा दशरथाचा परिचय करून दिला. ती म्हणाली, ‘हे राजकुमारी ! सर्व उपस्थित असलेल्या राजांमध्ये हे सर्वगुणसंपन्न आहेत. आपल्या इच्छेप्रमाणे आपण कुणाच्याही गळ्यात वरमाला घालू शकता.’ कैकयीने मनोमन दशरथाला आपला पती मानले होते. म्हणून तिने लगेच दशरथाच्या गळ्यात वरमाला घातली. न्यायाला प्रिय मानणाऱ्या राजांनी कैकयीची खूप प्रशंसा केली. कैकयीने योग्य पती निवडला होता. परंतु त्यातील काही राजांना कैकयीचा हा निर्णय मुळीच आवडला नाही. ते राजे रागारागाने आपापल्या राज्यात निघून गेले. पण त्यातील दुष्ट स्वभावाचे राजे दशरथाशी युद्ध करायला तयार झाले. ‘ज्याच्या कुलशीलाचा पत्ता नाही; ज्याच्याकडे वैभव नाही अशा अज्ञात परदेशी असलेल्याच्या गळ्यात राजकुमारीने वरमाला घातली. ती राजकुमारी खरोखरच मूर्ख आहे. तेव्हा त्या अज्ञात माणसाशी युद्ध करून राजकुमारीचा योग्य राजाबरोबर विवाह करून दिला पाहिजे.’ अशाप्रकारे आपापसात ते बोलू लागले. तसेच शस्त्र घेऊन दशरथावर चाल करून जाण्यास तयार झाले. त्याचवेळी राजा शुभमति दशरथाजवळ गेला व म्हणाला, ‘या दुष्टांची मी समजूत घालतो. तोपर्यंत तुम्ही कैकयीला

होत्या प्राचीन काळातही चावला विल्यम वीरांगणा
होती त्यात आणखीन एक कैकयी वीरांगणा
होती ती शूर सर्व विद्यापासंगत दशरथराणी
पण कैकयीने पाठविले रामाला देशांतरी
ठेवावा दशरथ - रामाचा आदर्श नको कैकयी
लक्ष्मण भरत बरे, नको कैकयी रावण आज मायामयी

घेऊन रथात बसून दुसरीकडे निघून जा. जशी वेळ असेल तसे वागले पाहिजे असे राजनीतीमध्ये सांगितले आहे. आपण आता या ठिकाणी उपस्थित असणे योग्य होणार नाही. राजा दशरथ किंचित हसून म्हणाला, ‘महाराज, आपण मुळीच काळजी करू नका. मी एकटाच या सर्वांना पुरेसा आहे. आपण मला शस्त्रात्रे व रथ द्यावा. मी सर्वांना पळवून लावतो.’ राजा शुभमतीने दशरथाला एक चांगला रथ व शस्त्रात्रे दिलीत. राजा दशरथ कैकयीला घेऊन रथात बसला. कैकयी अश्वविद्येत पारंगत होतीच. तीच रथाची सारथी बनली. दशरथ कैकयीला म्हणाला, ‘हे युद्धविद्या-पारंगत सखे, या सामान्य योध्यांबरोबर युद्ध करण्यात व त्यांना मारण्यात काहीच अर्थ नाही. त्यापेक्षा त्यांचा मुख्य नायक हेमप्रभ आहे. त्याच्याकडे आपला रथ वळव. मी त्यालाच मारणार आहे.’ पतीच्या आझेप्रमाणे कैकयीने रथ हेमप्रभकडे वळविला. दशरथाला एकट्यालाच युद्ध करण्यास आलेले पाहून हेमप्रभ व इतर योद्धा खूप रागावून युद्ध करू लागले. त्यांनी विविध प्रकारची शस्त्रे दशरथावर चालविली. परंतु शूरवीर दशरथाने सर्व शस्त्रे निष्प्रभ केली. शिवाय कुशलतेने रथ चालविणाऱ्या कैकयीमुळे शस्त्राचा काहीच उपयोग झाला नाही. दशरथाने हेमप्रभावर सतत तीक्ष्ण बाणांचा वर्षाव केला. त्यामुळे हेमप्रभाचा रथ मोडून तोडून पडला. त्या रथाचे घोडेसुद्धा जखमी झाले. आपली हार होते आहे असे लक्षात येताच हेमप्रभ दुसऱ्या रथात बसून पळून गेला. तेब्हा त्याचे इतर साथीदार व सैन्यसुद्धा जीव मुठीत घेऊन पळून गेले. युद्धात महापराक्रमी व त्याचे सैन्य आनंदाने दशरथाचा जयजयकार करू लागले. सर्वच राजे दशरथाच्या शौर्याची स्तुती करू लागले. नाचू लागले. गाऊ लागले. राजा शुभमतीने मोठ्या समारंभपूर्वक व उत्साहाने दशरथ व कैकयीचा विवाह लावून दिला. कैकयी व राजा दशरथ काही दिवस कौतुकमंगल

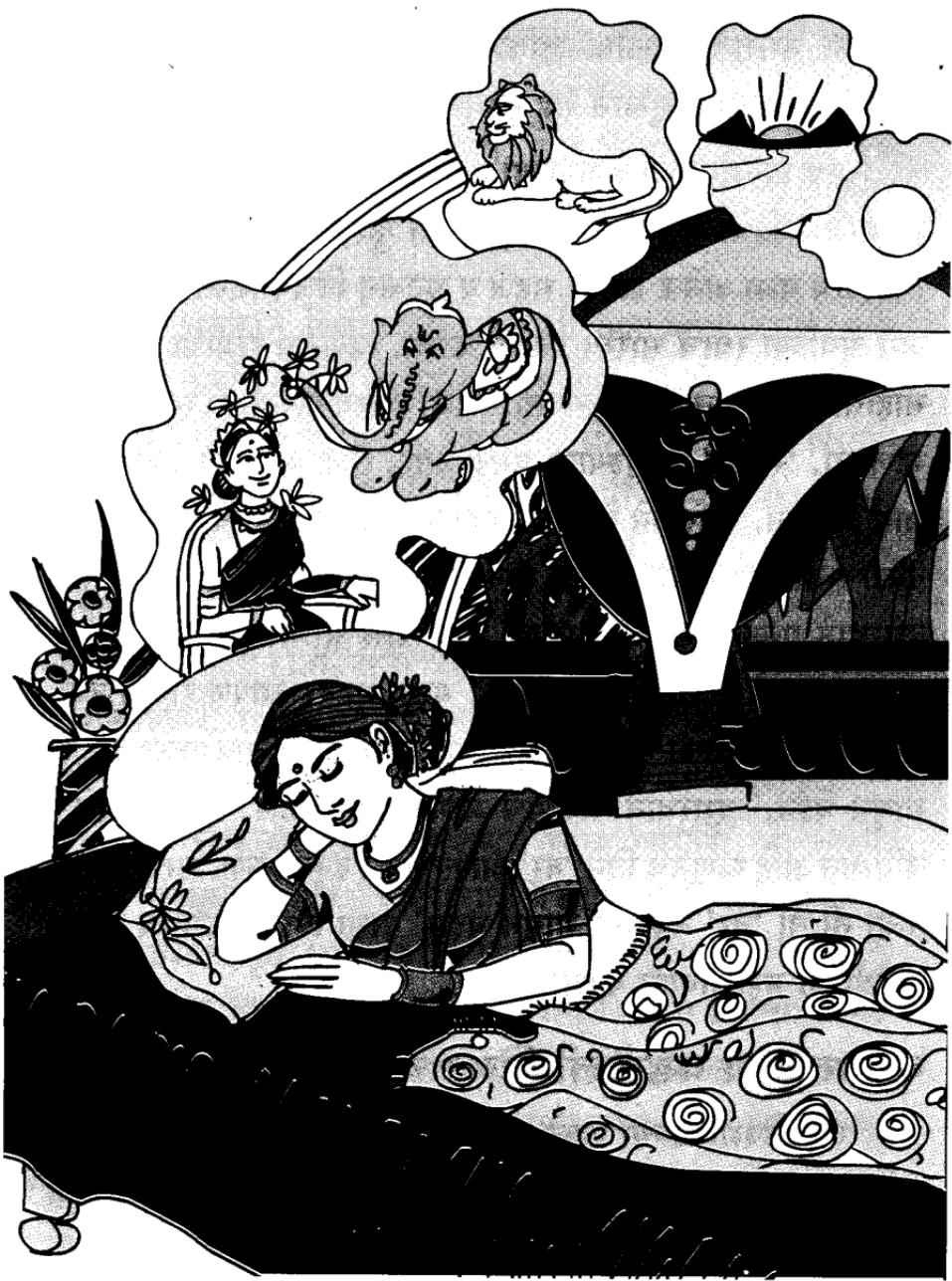
नगरीला राहिलेत. त्यानंतर राजा दशरथ कैकयीला घेऊन अयोध्येला परतला. राजा जनकसुज्ज्वा मिथिला नगराला परत गेला. राजा दशरथ व कैकयीचे स्वागत अयोध्यावासीयांनी अतिशय उत्साहाने केले. त्यांना राजा दशरथाला पाहून खूप आनंद झाला. राजा जनकाचे दर्शन होताच मिथिला नगरीतील लोक अतिशय आनंदित झालेत. दोन्ही राजे आपापल्या राज्यात सुखाने राहू लागले.

एके दिवशी राजा कैकयीच्या महालात बसला होता. तो कैकयीला म्हणाला, ‘प्रिये, युद्धामध्ये रथ तू अत्यंत कुशलतेने चालविला होता. त्यामुळेच मला अनेक शत्रूंवर सहज व चटकन् विजय मिळविता आला. जसे सूर्याच्या रथाचे सारथ्य प्रकाश करतो. म्हणूनच रात्रीचा अंधःकार नाहीसा होतो. अनू दिवस उगवतो.’ राजा दशरथ कैकयीची स्तुती करून म्हणाला, ‘राणी ! मी तुझ्यावर प्रसन्न आहे. तुला काय हवे असेल ते तू मागू शकतेस. दशरथाने केलेल्या स्तुतीमुळे कैकयी खूपच लाजली. ती काहीच बोलली नाही. खाली मान घालून बसून राहिली. तेव्हा राजा दशरथाने एखादी वस्तू वर म्हणून मागण्यास सांगितले. तेव्हा कैकयी अत्यंत नम्रपणे म्हणाली, ‘महाराज ! माझा हा वर आपण राखून ठेवा. पुढे भविष्यात वराची आवश्यकता भासेल तेव्हा मी आपणाकडे तो वर मागून घेईन.’ दशरथाने कैकयीचे म्हणणे मान्य केले. ‘कैकयी खरेच बुद्धिमान आहे म्हणूनच तिने ‘वर’ आपल्याकडे ठेवून दिला. गरज लागेल तेव्हा ती तो ‘वर’ नक्कीच मागून घेईल’ असा विचार करीतच दशरथ कैकयीच्या महालाबाहेर पडला.

कौसल्येला घडलेली दिव्य चार स्वप्ने :

एके दिवशी भल्या पहाटे दशरथाच्या कौसल्या राणीने चार स्वप्ने पाहिलीत. ती चार स्वप्ने अतिशययुक्त होती. अतिशययुक्त म्हणजे

आहे स्वप्न ही मानसशास्त्रीय प्रक्रिया – आज ही स्वप्नं पडतात, पूर्वीही पडायची
पडली होती कौशल्येला चार स्वप्ने – होते फळ त्यांचे गोड, नव्हती ती दिवास्वप्ने
आहेत आज दिवास्वप्नेच फार तीही वाईट स्वप्ने
असू देऊ विधायकवृत्ती सोडूया पाहणे दिवास्वप्ने

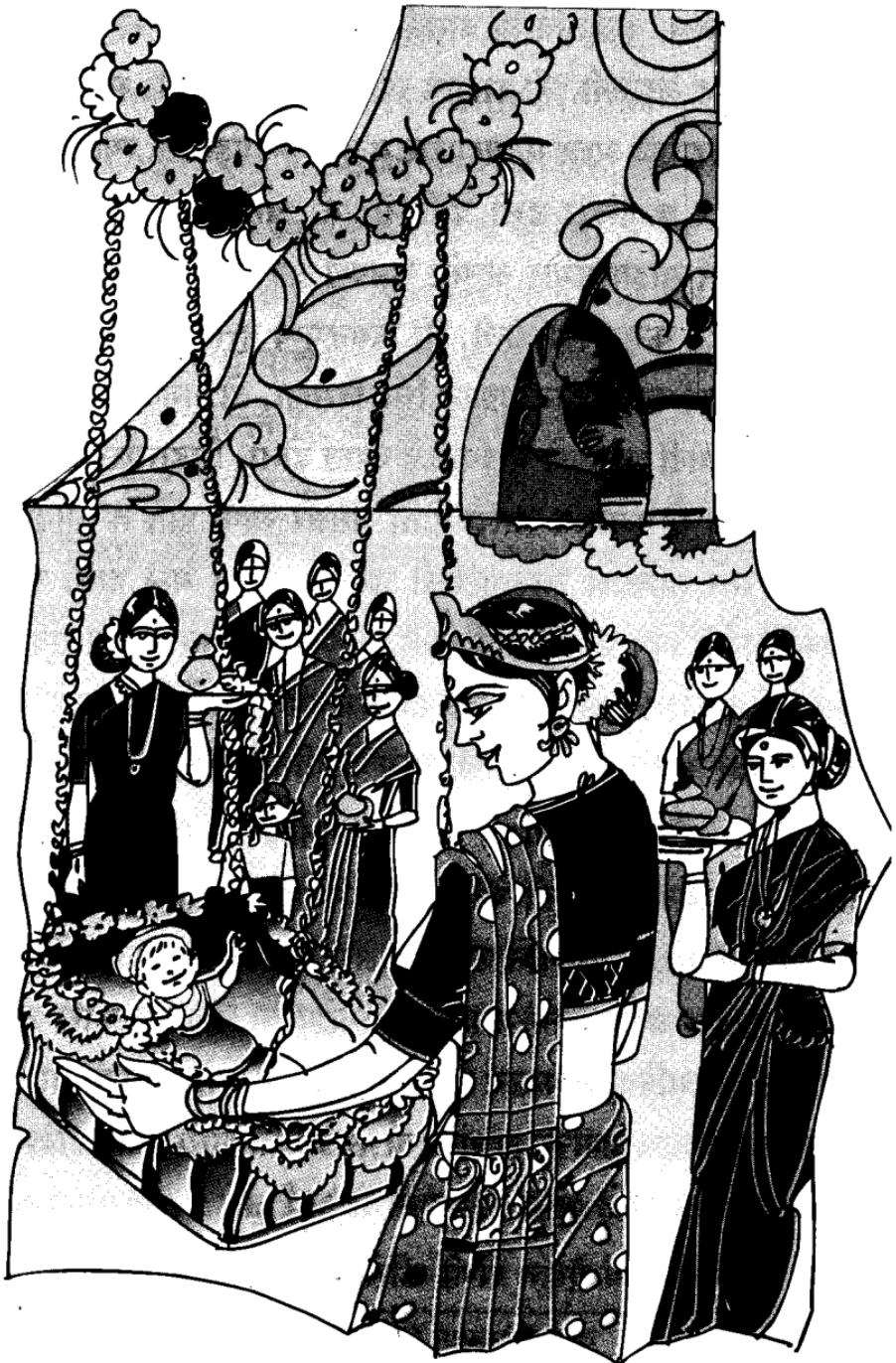

वैशिष्ट्यपूर्ण. राणी कौसल्या स्नानादि आटोपून लगबगीने राजा दशरथाकडे आली. ती अतिशय आनंदी दिसत होती. तिच्या चेहन्यावर आनंद ओसंडून बहात होता. राजा दशरथ कौसल्येला म्हणाला, ‘प्रिये, आज तू खूप आनंदी दिसतेस. काही विशेष बातमी आहे का?’ तेव्हा राणी कौसल्या अतिशय गोड लाजली. ती लाजून खाली पाहू लागली. मग ती हक्कूच म्हणाली, ‘महाराज आज भल्या पहाटे मला स्वप्ने पडलीत. त्या स्वप्नामध्ये मी एक सुंदर व पांढरा हत्ती पाहिला. तो चालत चालत माझ्याकडे आला. त्याने माझ्यासमोर अत्यंत नम्रपणे आपले दोन्ही गुडघे टेकले. त्यांच्या सोंडेत कमळपुष्ये होती. ती कमळपुष्ये हत्तीने माझ्या डोक्यावर उधळली. नंतर एक अक्राळविक्राळ सिंह दिसला. तो अगदी केशरी रंगाचा होता. तो अगदी शांतपणे माझ्याकडे पहात होता. सिंहासारखा पराक्रमी प्राणी अगदी गोगलगाय झाला होता. तिसरे स्वप्न होते ते उगवणाऱ्या सूर्याचे. सारे आकाश लालगुलाबी छटांनी भरून गेले होते. सूर्याची तेजस्वी कांती खूप छान दिसत होती. चौथ्या स्वप्नात चंद्राचे सुंदर बिंब दिसले. आकाशात अगणित तारका चमचमत होत्या. त्यामध्ये चंद्राचे चांदणे सुंदर भासत होते. तसेच त्यामध्ये शीतलताही जाणवत होती.’

राणी कौसल्येने चारही स्वप्नं सांगताच राजा दशरथाचा चेहरा आनंदाने फुलून गेला. तो कौसल्येला म्हणाला, ‘राणी! तुझ्या पोटी अत्यंत पराक्रमी, रूपगुणाने उज्ज्वल असा पुत्र येणार आहे. तो दुष्टांचा नाश करणारा असेल. स्व-मनातील रागद्वेषाचा नाश करणारा असेल. तसेच तो आत्मविकास करून घेणारा असेल. तो मोक्षाची ग्राप्ती करून घेईल. प्रजेला त्रास देणाऱ्या राजांचा तो पराजय करणारा असेल. दिव्यपुरुष जन्माला येणार आहे असा या स्वप्नांचा अर्थ आहे.’

स्वप्नांचा अर्थ ऐकून राणी कौसल्या खूप आनंदित झाली. तिने

बाळ जन्मला ग सखी बाळ जन्मला – आनंद पसरला ग सखी आनंद पसरला
विसरले दुःख नी जाहला दशरथ आनंदी – अयोध्या रमली स्वर्गानंदी
नाव ठेवू या ग सखी – नाव ठेवू या

मोठ्या प्रमाणात दान केले. तसेच ती जिनेंद्र भगवंताचे दर्शन पूजन करण्यात मशगुल झाली.

रामाचा (पद्म) जन्म व जन्मोत्सव :

संपूर्ण अयोध्येत आनंदाचे साम्राज्य पसरले होते. सारी अयोध्या उत्साहाच्या, आनंदाच्या हिंदोळ्यावर झुलत होती. येणाऱ्या बाळाच्या स्वागताच्या तयारीत गुंतून गेली होती. राणी कौसल्येचे सर्व डोहाळे पुरविले जात होते. तिचा शब्द खाली पडणार नाही याची काळजी घेतली जात होती. बन्याच वर्षांनी अयोध्येला वारस मिळणार होता. राजा दशरथ पिता बनणार होता.

नऊ महिने नऊ दिवस पूर्ण होईपर्यंत राणी कौसल्येने अत्यंत धर्मपूर्ण कार्यात वेळ घालविला. त्याकाळात राणी नेहमीच आनंदी व समाधानी राहिली. त्या दिवसात रोज अर्हत् भगवंताची पूजाअर्चा, स्वाध्याय करायला राणी कौसल्येला आवडायचे. ती गरीबांना अन्नवस्त्रदानसुद्धा करायची.

एका मंगल समयाला चैत्र शुद्ध नवमीच्या दिवशी अत्यंत सुंदर पुत्राचा जन्म झाला. बाळाच्या जन्माची वार्ता कळताच सारी अयोध्या आनंदसागरात बुडून गेली. सडासम्मार्जनांनी व आकर्षक रांगोळ्यांनी राजरस्त्यांची आगळी शोभा वाढली. चौघडे निनादत होते. सनया वाजत होत्या. गुढ्यातोरणे उभारली होती. दशरथाने गावोगावी साखर वाटण्यास सांगितले. तसेच मोठ्या प्रमाणात दानधर्मही करण्यात आला. बाळ दिसायला अतिशय सुंदर व सूर्यासारखे तेजस्वी होते. त्याचे डोळे कमळासारखे होते. त्याची छाती भरदार होती. अनेक शुभसूचक लक्षणे त्याच्या शरीरावर होती. राजा दशरथाने आपल्या पुत्राचे नाव ठेवण्याचा भव्य कार्यक्रम आयोजिला होता. त्यासाठी सर्व नातलग, देशोदेशीचे राजे आमंत्रित केले होते. अयोध्यानगरी चांगलीच गजबजली होती.

एका शुभ मुहूर्तावर बाळाला पाळण्यात घालण्यात आले. त्यांचे नाव 'पद्म' किंवा 'रामचंद्र' ठेवण्यात आले, पुढे हेच बाळ 'श्रीराम' म्हणून ओळखले जाऊ लागले. अशाप्रकारे बाळ रामचंद्राचा जन्मोत्सव कित्येक दिवस चालू होता.

लक्ष्मण, शत्रुघ्न व भरताचा जन्म :

काही काळ लोटला. एके दिवशी दशरथाची दुसरी राणी सुमित्राने पहाटेच्या वेळी चार स्वप्ने पाहिलीत. तिने स्वप्नात केशरी रंगाचा सिंह पाहिला. दुसऱ्या स्वप्नात ती एका पर्वताच्या उंच शिखरावर बसली होती. त्यावेळी तिने लक्ष्मी व कीर्ती देवींना पाहिले. त्या दोधी, लक्ष्मी व कीर्ती देवी, सुमित्रा राणीला कलशातून स्वच्छ पाण्याने स्नान घालीत होत्या. नंतरच्या स्वप्नात तिने तेजस्वी सूर्य पाहिला. चौथ्या व शेवटच्या स्वप्नात रत्नाचे झागमगते चक्र तिने पाहिले. राजा दशरथाने सुमित्राराणीला सुज्ञा तिच्या स्वप्नांचा अर्थ समजावून सांगितला. तो म्हणाला, 'हे वीरमयी राणी ! तुला अतिशय शूरवीर, पराक्रमी पुत्र होणार आहे. त्याची कीर्ती सर्वत्र पसरेल. सगळ्या देशाविदेशात तो प्रसिद्ध होईल. तो आपल्या पराक्रमाने अतिशय मोठ्या शत्रूवर विजय मिळवेल.' स्वप्नांचा अर्थ ऐकताच राणी सुमित्रा खूप आनंदित झाली. राजा दशरथाच्या आनंदालासुज्ञा पारावार राहिला नाही. ही वार्ता सान्या अयोध्येत वाच्यासारखी पसरली. अयोध्येचे नागरिक परत एकदा उत्साहाने अयोध्यानगरीला शुंगारण्यात मग्न झाले. राजा दशरथाच्या महालामध्ये छोटी छोटी पावले दुडूदू चालणार होती. त्याच्या पायातील वाळ्यांच्या घुंगराचा आवाज मनाला मोहून टाकणार होता.

नऊ महिने नऊ दिवस पूर्ण होताच सुमित्रा राणीने एका तेजस्वी पुत्राला जन्म दिला. अयोध्यानगरी सजली धजली. नगरातील नागरिकांचे

चेहरे आनंदाने फुलले होते. राजा दशरथाने अगदी उदारपणे दानधर्म केला. या बालकाचाही जन्मोत्सव सोहळा अतिशय उत्साहाने, आनंदाने साजरा झाला. सुमित्राराणीचा पुत्र सावळ्या रंगाचा होता. पण त्याची कांती अतिशय तेजस्वी होती. त्याची छाती भरदार होती. अनेक शुभलांछन त्यांच्या शरीरावर होती. त्यामुळे लोकांनी त्याचे नाव 'लक्ष्मण' ठेवले. लक्ष्मणाचा जन्म झाल्याबरोबर तिकडे लंकेत अनेक अपशकुन झाले.

त्यानंतर काही वर्षांनी कैकयी राणीला एक पुत्र झाला. त्याचे नाव 'भरत' ठेवण्यात आले. भरत अतिशय गोंडस, बलवान, पराक्रमी होता. तसाच तो बुद्धिमान व अत्यंत प्रेमळ होता. कैकयीचे सर्व गुण भरतामध्ये उतरले होते.

दशरथाच्या सुप्रभा राणीलासुद्धा शूर, वीर असा पुत्र झाला. त्याचे नाव शत्रुघ्न असे ठेवण्यात आले. दशरथाचे चारही पुत्र चंद्राची कोर जशी वाढत जाते तसे वाढू लागले. त्यांच्या बाललीलांनी सर्वांचाच वेळ आनंदात जाऊ लागला. चारही भाऊ एकत्र खेळत, बागडत, हसत-रडत आणि भांडतही असत. भरताला रामाशिवाय करमत नसे. लक्ष्मणाचा श्रीरामावर अतिशय जीव होता.

राजा दशरथाने पुत्र जन्मोत्सवानिमित्त खूप दान दिले. तुरुंगातील कैद्यांना सोडून दिले. आता अयोध्यावासीयांना चार राजकुमार मिळाले होते. त्यामुळे नागरिक अतिशय खुष होते.

गुरु विश्वामित्राकडे विद्याभ्यास :

रामचंद्र, लक्ष्मण, भरत व शत्रुघ्न चारही राजकुमार विद्याभ्यास करण्यायोग्य वयाचे झाले होते. त्यावेळी विद्याभ्यासासाठी गुरुकुले होती. तिथे राहून अनेक विद्यांचा अभ्यास गुरुंच्या सानिध्यात केला जात असे. शिष्य सर्व विद्यांमध्ये पारंगत झाला की, गुरु शिष्याला घरी जाण्यास

गुरुविन नाही विद्या-गुरुविन नाही मोक्ष

गुरु हाच परमेश्वर - शिष्यांना प्रत्यक्ष

बारा वर्षे राहूनी गुरुगृही - राजकुमार झाले निपुण सर्वांगी

राम, लक्ष्मण, भरत, शत्रुघ्न

सिद्ध झाले करण्या दूर विघ्न

परवानगी देत. त्याप्रमाणे राजा दशरथाने चारही राजकुमारांना गुरु विश्वामित्र यांच्याकडे पाठविले. योग्य गुरुच्या हाताखाली शस्त्र व शास्त्रांचे ज्ञान चारही राजकुमारांना होणार होते. चौधांनांही धनुर्विद्या, अनेक शस्त्रास्त्रे, विद्या व कलांचे ज्ञान देऊन ती चालविण्यात ही चौधांना पारंगत करण्यात येत होते. विविध शास्त्रांचे ज्ञान राम, लक्ष्मण, भरत व शत्रुघ्न यांनी आत्मसात केले. अनेक विद्या, कला शिकताना दिवस भराभर निघून जात होते. चारही राजकुमार अतिशय विनयी, आज्ञाधारक होते. गुरुंनी सांगितलेली प्रत्येक गोष्ट लक्षपूर्वक ऐकत व त्याप्रमाणे आत्मसात करीत. त्यामुळे अशा विद्यार्थ्यांना शिकविण्यात गुरुंना खूप आनंद वाटायचा. विश्वामित्रसुज्ञा या चार राजकुमारांना खूपच तन्मयतेने शिकवीत. काही वर्षांतच चारीही भाऊ अनेक विद्यांत व शास्त्रांत निष्णात झालेत. ज्याप्रमाणे एखाद्या डब्यात रत्न झाकून ठेवली असतील अनु डब्याचे झाकण काढताच आतील रत्नांचा प्रकाश सर्वत्र झळाळतो पसरतो त्याप्रमाणे राम, लक्ष्मण, भरत व शत्रुघ्न यांच्या विद्यार्थ्ययनातील अभ्यास सर्वत्र झगमगणार होता. कोणत्याही शत्रूला ते नामोहरम करू शकणार होते. चारीही राजकुमारांचे शिक्षण पूर्ण झालेले कळल्यावर राजा दशरथ व राण्या खूष झाल्यात. त्यांचे लाडले आतां घरी परतणार होते. अयोध्येतील नागरिकांनाही तेवढाच आनंद झाला होता. राजा दशरथाने गुरुंचा योग्य तो सत्कार केला. त्यांच्या इच्छेप्रमाणे त्यांना भरपूर संपत्ती दिली. गुरु विश्वामित्र व इतर गुरु अतिशय संतुष्ट झालेत.

या चार भावांचे एकमेकांवर खूप ग्रेम होते. श्रीराम गुरुजनांचा आदर करीत. राम कुलाच्या रीती व रिवाज, परंपरा पाळण्यात नेहमीच तत्पर असायचा. तत्वांसाठी प्राणपणाने लढण्याचा त्याचा निर्धार असायचा. वाईट प्रवृत्तींचा नायनाट करण्यास तो मागेपुढे पहात नसे. आदर्श माणूस म्हणून श्रीरामाकडे पाहिले जायचे.

चक्रध्वज राजा – राणी मनस्विनी
कन्या चित्तोत्सवा आणि राजपुरोहित पुत्र पिंगल
बालपणापासून मोहित एकमेकांवरी – जंगलात जावून वास्तव्य करी
राजा कुंडलमंडित झाला चित्तोत्सवावर मोहित
घेवून गेला आपल्या शयनमंदिरात

सीता आणि भामंडल यांचा पूर्वभव :

मिथिला नावाचं फार मोठं शहर होतं. त्या शहरात राजा जनक राज्य करीत होता. त्याच्या राणीचे नाव विदेह होते. ती गर्भवती झाली. तेव्हा एका देवाच्या मनात एक विचार आला. राणी विदेहाला जे मूल होईल त्याला पळवून न्यायचे. त्याचे कारणही तसेच घडून गेले होते. ते कारण असे होते. चक्रपूर नावाचे शहर होते. त्या शहराचा राजा चक्रध्वज होता. त्याची मनस्विनी नावाची राणी होती. त्यांना एक मुलगी झाली. तिचे नाव चित्तोत्सवा ठेवण्यात आले. ती अतिशय सुंदर होती. ती थोडी मोठी झाली. ती पाठशाळेत शिकण्यास जाऊ लागली. त्याच पाठशाळेत राजपुरोहिताचा मुलगा पिंगलसुज्जा शिकत होता. पिंगल व चित्तोत्सवा लहानच होते. परंतु ते दोघेही एकमेकांवर प्रेम करू लागले. एके दिवशी दोघेही पळून गेले. ते दोघे विदग्ध नगराच्या शेजारच्या जंगलात राहू लागले. तेथे त्यांनी एक झोपडी बांधली. पिंगलचे शिक्षण पूर्ण झाले नव्हते. त्याला काही येत नव्हते. पोटापाण्याची व्यवस्था करण्यासाठी त्याला काहीतरी करणे आवश्यक होते. तो जंगलातील लाकडे तोडून आणी. विदग्ध शहरात जाऊन विकून येई. त्याबदल्यात जे काही मिळे त्यात पोटाची खळगी भरण्याचा प्रयत्न करीत. त्यांचे दिवस अतिशय कष्टात चालले होते.

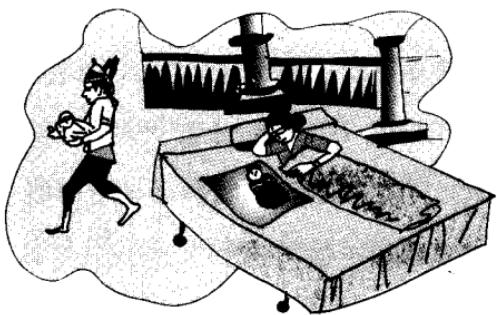
एके दिवशी विदग्ध शहराचा राजा जंगलातून चालला होता. तेव्हा राजा कुंडलमंडिताने चित्तोत्सवाला पाहिले. पिंगल त्यावेळी लाकडे तोडण्यास जंगलात गेला होता. राजा कुंडलमंडित चित्तोत्सवावर मोहित झाला. त्याने चतुर दासीला चित्तोत्सवाकडे पाठविले. दासी चित्तोत्सवाला राजाकडे महालात घेऊन आली. पिंगल लाकडे घेऊन झोपडीत आला. झोपडीत चित्तोत्सवा नव्हती. त्याने तिला सगळीकडे शोधले. तो अगदी

वेदापिसा झाला. शेवटी तो कुंडलमंडित राजाकडे आला. पिंगलने राजाकडे तक्रार केली. राजा व मंत्री दोघेही धूर्त होते. चित्तोत्सवा राजाकडेच होती. राजाने पिंगलसमोर नाटक केले. राजाने मंत्र्याला चित्तोत्सवाचा शोध घेण्याची आज्ञा केली. तितक्यातच राजाचा सेवक तेथे आला. तो अतिशय लबाड होता. तो म्हणाला, 'महाराज ! मी या ब्राम्हणाच्या पत्नीला आताच पोदनपूरकडे जाताना पाहिले. तिच्यासोबत काही माणसे होती. तिच्या एकंदर हावभावावरून ती सन्याशिन होणार असल्याचे वाटत होते.' हि ब्राम्हणा, तुला तिला परत आणायचे असेल तर लवकर जा' पिंगल पत्नीच्या वियोगाने व्याकुळ झाला होता. त्याने त्या सेवकावर विश्वास ठेवला. तो पोदनपूरला गेला. तेथे त्याने चित्तोत्सवाला सर्वत्र शोधले. तेथे त्याला चित्तोत्सवा मिळालीच नाही. ती पिंगलला पोदनपूरला मिळणारच नव्हती. ती तिकडे गेलीच नव्हती. ती कुंडलमंडित राजाकडेच होती. शेवटी पिंगल परत विदध शहरात आला. परत राजाकडे आला. राजाच्या सांगण्यावरून राज सेवकांनी त्याला भरपूर चोप दिला व हाकलून दिले. अपमानित झालेला पिंगल दुःखी मनाने दुसऱ्या ठिकाणी निघून गेला. तो एका वनात राहू लागला. त्या वनात त्याने मुनी आचार्यगुरुंतीना पाहिले. तो त्यांच्याकडे गेला. त्यांना नमकस्कार केला. शांतपणे त्यांच्याजवळ बसून उपदेश ऐकला. मुनिमहाराजांच्या धर्मोपदेशामुळे त्याला दीक्षा घ्यावीशी वाटली. त्याने दीक्षा घेतली. तो कठोर तप करू लागला. परंतु मनात कुंडलमंडिताबद्दलची सुडाची भावना असल्याने त्याला आत्मज्ञान झाले नाही.

राजा कुंडलमंडित चित्तोत्सवामध्ये गुंतून गेला होता. त्याला तिच्याशिवाय दुसरे काहीच सुचत नव्हते. त्याचे राज्यकारभाराकडेही लक्ष नव्हते. कुंडलमंडित राजाच्या शेजारी अरण्य नावाचा राजा राज्य करीत होता. लबाड कुंडलमंडित वारंवार अरण्याला त्रास देऊ लागला.

तो अरण्याच्या राज्यावर हल्ला करायचा व लूटमार करायचा. अशाप्रकारे कुंडलमंडिताचा खजिना भरलेला असायचा. त्या संपत्तीचा उपयोग तो ऐशोआराम करण्यात घालवीत असे. एके दिवशी अरण्य राजाच्या सेनापतीने कुंडलमंडिताला पकडले. कैद करून आपल्या राजासमोर उभे केले. अरण्य राजाने त्याची संपत्ती व राज्य त्याच्याकडून घेतले. त्याला भिकारी करून राज्याबाहेर घालवून दिले. चित्तोत्सवालाही त्याला सोडावे लागले होते. आता तो अगदी एकटा होता. फक्त त्याच्याबरोबर त्याचे शरीर होते. कुंडलमंडित अतिशय दुःखी झाला. दुःखी माणसाला धर्माची आठवण येते. अशावेळी दुःखी लोक धर्माला शरण जातात. धर्मच त्यांना सांत्वना देतो. संतमहात्म्यांचा सहवास दुःखीकष्टी माणसाला तारून नेतो. कुंडलमंडिताला समागम नावाचे मुनी भेटले. समागम महाराजांनी त्याला उपदेश केला. ते म्हणाले, ‘जीव चार गतीत फिरत राहतो. जीवाला त्याने केलेल्या चांगल्या कृत्याचे चांगले फळे मिळते. तसेच वाईट कृत्यांचे वाईट फळ मिळत असते. दुःखी, दरिद्री, रोगी झाल्यावरच माणसाला धर्माप्रिमाणे वागण्याची बुद्धी होते. तोपर्यंत तो आपल्याच मस्तीत रहात असतो. माणसाने नेहमीच व्रत, नियम, संयमाने जीवन जगले पाहिजे.’ मुनींच्या सदुपदेशाने कुंडलमंडित प्रभावित झाला. त्याने मुनींजवळ मध्य, मांस व मधूचा त्याग करण्याचा नियम घेतला. काही दिवसांनी रोगी झालेल्या कुंडलमंडिताचा मृत्यू झाला. परंतु मध्य, मांस व मधूच्या त्यागामुळे त्याला पुण्याची प्राप्ती झाली होती. पुण्याच्या प्रभावामुळे राजा कुंडलमंडिताचा जीव राणी विदेहाच्या गर्भात आला.

कठोरतपाच्या प्रभावाने मरून पिंगल भवनवासी देव झाला. त्याच्या मनात बदला घेण्याची भावना निर्माण झाली. विदेहाला बाळ झाला की त्याला पळवावे असे त्याला वाटले.

झाला पिंगल भवनवासी देव
आठवले पूर्व वैर आणि आला चेव
पळविले भामंडलाला विमानातून
टाकून दिले अलगद जंगलात
नेतो विद्याधर त्याला देतो पलीला
राजसपणे वाढविती भामंडलपुत्राला

सीता, भामंडलाचा जन्म, भामंडलाचे अपहरण :

चित्तोत्सवाचा जीव मरून राणी विदेहाच्या गर्भात आला होता. पिंगलचा जीव मरून भवनवासी देव झाला होता. कुंडलमंडिताला तो आपला वैरी मानत होता. पिंगलापासून कुंडलमंडिताने चित्तोत्सवाला पळविले होते. म्हणून (पिंगल) भवनवासी देव राणी विदेहाच्या पोटातील कुंडलमंडिताला मारण्याचा विचार करीत होता. भवनवासी देव असल्यामुळे त्याला अवधिज्ञानाने राणी विदेहाच्या पोटातील चित्तोत्सवा व कुंडलमंडिताविषयी जाणता आले होते. कुंडलमंडितावर भवनवासी देवाचा राग होताच. परंतु चित्तोत्सवा पराधीन होती. त्यामुळे तिच्यावर त्याचा राग नव्हता. कुंडलमंडिताच्या जीवाला पळवून न्यायचे. नंतर त्याला ठार करायचे आणि पूर्वजन्मीचा सूड घ्यायचा असे त्याने ठरविले होते. त्याप्रमाणे भवनवासी देव राणीच्या बाळंत होण्याची वाट पाहू लागला.

नऊ महिने नऊ दिवस पूर्ण झाल्यावर राणी विदेहाने दोन बाळांना जन्म दिला. त्यात एक मुलगी व दुसरा मुलगा होता. भवनवासी देव गुप्तपणे बाळंत झालेल्या ठिकाणी आला. त्याने मुलाला घेतले व तो निघून गेला. तो त्या बालकाला आपटून मारून टाकणार होता. परंतु बालहत्या करण्याचे पापाबद्दल त्याला भीती वाटली. शिवाय त्याने मागील जन्मात अहिंसाब्रत घेतले होते. त्यामुळेच त्याला आता देव होता आले होते. अशा विचारातून त्याच्या मनात दया निर्माण झाली. त्याने बाळाला मारले नाही. उलट बाळाला सुंदर वस्त्र, अलंकार घातले. त्याच्या कानात दैदिप्यमान कुंडले घातली. ‘परणलब्धि’ विद्येच्या सहाय्याने आकाशातून त्याने बाळाला पृथ्वीवर टाकून दिले. त्या विद्येमुळे बालक हळूहळू काही त्रास न होता जमीनीवर येऊन पडले.

रात्रीची वेळ होती. त्याच्वेळी रथनपुरचा राजा चंद्रगति विद्याधर आपल्या नगराकडे निघाला होता. त्याला आकाशातून दैदिप्यमान असे

काहीतरी पडलेले दिसले. त्याला वाटले एखादे नक्षत्रच पृथ्वीवर पडले की काय ! तो त्या ठिकाणी पहाण्यास खाली उतरला. त्याला अत्यंत सुंदर असे बालक दिसले. ते नुकतेच जन्मलेले असावे हेही त्याने ओळखले. बालकाला पाहून त्याला खूप आनंद झाला. त्याने बाळाला उचलून घेतले. चंद्रगति (विद्याधर) बाळाला महालात घेऊन आला. त्याची राणी महालात झोपली होती. त्याने बाळाला तिच्याजवळ झोपविले. राणीला त्याने जागे केले व म्हणाला, ‘प्रिये, उठ. तुझ्यासाठी एक बाळ आणलं आहे. बघ, बाळ खूप सुंदर आहे.’ राणीने बाळाला पाहिले. तिला अतिशय आश्रय वाटले. राणीने राजाला विचारले, ‘महाराज, हे सुंदर बाळ कुणाचे आहे ? कोणत्या भाग्यवान मातेचं हे बाळ आहे ?’

चंद्रगति राजा म्हणाला, ‘राणी, बाळ तुझांच आहे. तूच त्याची भाग्यवान आई आहेस.’ राणी उदास होऊन म्हणाली, ‘महाराज ! मला मूळ कधीच होणार नाही. तुम्ही माझी चेष्टा करीत आहात का ? या बाळाच्या कानात हे तेजस्वी कुँडल कसे आहेत ? ते कुणी घातले ?’

राजा चंद्रगतीने बाळ कसा, कुटे मिळाला ते सविस्तर राणीला सांगितले. राजा म्हणाला, ‘बाळाच्या एकंदर लक्षणांवरून बाळ कुलीन घरातील असावा. जिने नजे महिने या बाळाला पोटात वाढविले, खूप कष्ट सहन केले, तिच्यापासून या बाळाला कुणीतरी हिरावून घेतले. परंतु तुला मात्र ते बाळ काही कष्ट करता मिळाले आहे. आता बाकीचा कोणताही विचार करू नकोस. आपल्याला सुंदर राजपुत्र मिळाला आहे.’

सकाळ होताच सान्या नगरात बातमी पसरली. चंद्रगति राजाच्या राज्याला वारस मिळाला होता. त्यामुळे सारी प्रजा खूप होऊन गेली. राजपुत्राचा जन्मोत्सव मोठ्या उत्साहाने व आनंदाने साजरा करण्यात आला. संपूर्ण नगर तोरणपताकांनी सुशोभित करण्यात आले. गरीबांना

मोठ्या प्रमाणात दान करण्यात आले. रत्नजडित कुंडले बाळाच्या कानात झगमगत असलेली पाहून रथनपुरचे नागरिक व नातेवार्ईक आश्र्यंचकित झाले होते. तेव्हा बाळाचे नाव 'प्रभामंडल' किंवा 'भामंडल' असे ठेवण्यात आले. भामंडल शुक्ल पक्षातील चंद्राप्रमाणे वाढू लागला. त्याच्या बाललीलांनी राजाराणीला आनंदित केले होते.

मिथिला नगरात शोककळा :

मिथिला नगरामध्ये शोककळा पसरली होती. जनक राजा व विदेहा राणीच्या पुत्राचे अपहरण करण्यात आले होते. राणी विदेहाचा शोक हृदयाला घरे पाडणारा होता. 'मी माझ्या मागील जन्मी कुणाचा तरी वियोग केला असेल म्हणून मला माझ्या पुत्राचा वियोग सहन करावा लागत आहे.' असे म्हणत ती स्वतःला दोष देत रडत होती. जनक राजा तिची समजूत काढीत तिला म्हणाला, 'प्रिय राणी, तू अशू गाळू नकोस. आपला पुत्र निश्चित जिवंत आहे. मी सर्वत्र त्याचा शोध घेण्यास सेवकांना पाठवितो. ते आपल्या पुत्राचा शोध लावून त्याला घेऊन येतील. तू बिलकुल काळजी करू नकोस.' अशा प्रकारे राजा जनकाने राणीला धीर दिला.

राजा दशरथाकडे राजा जनकाचा दूत पत्र घेऊन गेला. राजा दशरथाला खूप वाईट वाटले. तो लगेच राजा जनकाकडे आला. दोघांनी व त्यांच्या इतर सहकाऱ्यांनी जनकाच्या पुत्राचा सर्वत्र शोध घेतला. परंतु बालक कुठेच सापडले नाही. सर्वच निराश होऊन परतले.

राजा जनक व राणी विदेहा राणीने आपले दुःख बाजूला ठेवून राजकन्येचा जन्मोत्सव साजरा केला. तिचा नामकरण सोहळा मोठ्या थाटाने पार पडला. तिचे नाव 'सीता' ठेवण्यात आले. ती जनकाची मुलगी म्हणून तिला 'जानकी' ही म्हणत. राणी विदेहाची मुलगी म्हणून

तिला 'वैदेही' म्हणत असत. ती अतिशय सुंदर होती. ती आपल्या बालक्रीडांनी सर्वानाच हवीहवीशी वाटायची. तिचे बोबडे बोल कानी पडावेत म्हणून सारेच आतुरलेले असत. सीता हव्हाह्यू मोठी होऊ लागली. ती जसजशी मोठी होत होती, तसतसे तिचे सौंदर्य ही खुलत होते. पृथ्वीला आपण क्षमाशील मानतो. सीतासुद्धा पृथ्वीसारखी क्षमावान् होती. म्हणूनच तिला 'सीता' नाव शोभून दिसायचे.

रामलक्ष्मणाचा म्लेंच्छांवर विजय :

वैताड्य नावाचा पर्वत होता. त्या पर्वताच्या दक्षिणेला कैलास पर्वत होता. या पर्वताच्या उत्तर बाजूस अनेक मोठे प्रदेश होते. त्यामध्ये अर्द्धबर्बर नावाचा प्रदेश होता. त्या प्रदेशात निर्दयी, क्रूर, जंगली म्लेंच्छ लोक रहात. या म्लेंच्छ प्रदेशात अत्यंत भयानक प्राणीसुद्धा रहात. त्या ठिकाणी मयूरमाला नावाचे नगर होते. त्याचा 'अंतर्गत' नावाचा राजा होता. राजा खूपच क्रूर व पापी होता. त्याने म्लेंच्छांची एक प्रचंड व बलवान अशी सेना तयार केली होती. अंतर्गत राजा आर्यप्रदेशांवर सारखा आक्रमण करायचा. अनेक आर्य ठिकाणे त्याने आक्रमण करून नष्ट केली होती. तो राजा जनकाच्या मिथिलानगरीवर आक्रमण करू लागला होता. त्याच्या उपद्रवांमुळे मिथिलेचे नागरिक हैराण झाले होते. त्यांचा आतंकवाद दिवसेंदिवस वाढतच चालला होता.

राजा जनकाने ताबडतोब अयोध्येला राजा दशरथाकडे दूत पाठविला. त्याने म्लेंच्छांच्या उपद्रवाविषयी दशरथाला सांगितले. दूताने जनकाने दिलेले पत्र दशरथाला दिले. त्यात जनकाने लिहले होते, 'आपण माझे मित्र आहात.' म्हणूनच आपणाकडे मदतीची आशा करतो. मी यावेळी आतंकवादी लोकांच्या विळरव्यात सापडलो आहे. मिथिलानगरीच्या प्रजेचे रक्षण करणे हे माझे प्रथम कर्तव्य आहे. प्रजेचे रक्षण करणे म्हणजेच धर्म,

अर्थ, काम व मोक्ष यांचे पालन करणे होय. महणूनच आपण आम्हाला मदत कराल असे वाटते.

राजा जनकाचे पत्र वाचल्यानंतर दशरथाने तात्काळ जनकाच्या मदतीसाठी जाण्याचे ठरविले. विशाल सेना एकत्रित करण्याचा आदेश दिला. तो युद्धावर जाणार म्हटल्यानंतर अयोध्येचा राज्यकारभार पाहण्यासाठी ज्येष्ठ पुत्र श्रीरामाचा राज्याभिषेक करण्याचे ठरविले. राज्याभिषेकाची तयारी चाललेली पाहून श्रीरामाचे कुतूहल जागृत झाले. त्याने दशरथाला विचारले, ‘पिताजी ! ही कशाची तयारी चालली आहे ?’ राजा दशरथ श्रीरामाला म्हणाला, ‘बेटा, माझा मिथिलेचा मित्र राजा जनक आहे. मी त्याला युद्धात मदत करण्यासाठी जात आहे. राजा जनकावर क्रूर शत्रूने हल्ला केला आहे. शत्रू बलाढ्य आहे. शत्रू राजा जनकाला व प्रजेला खूप त्रास देत आहे. मी जनकाचा जवळचा मित्र आहे. संकटकाळी मित्राला मदत करणे माझे कर्तव्य आहे. मानवतेच्या दृष्टीने मला राजा जनकाला मदत केलीच पाहिजे. मी युद्धावर गेल्यानंतर प्रजेचे पालन तुलाच करायचे आहे. प्रजेचे व राज्याचे रक्षण तुला करावयाचे आहे. महणून ही तयारी चाललेली आहे.’

श्रीराम दशरथाला म्हणाला, ‘पिताजी ! आपण मुळीच चिंता करू नका.’ मी असताना आपण युद्धावर जाण्याची गरज नाही. उंदरांच्या उपद्रवांना गजराज घावरत नाही. कापसाला भस्मसात करण्यासाठी अग्नीची छोटीशी ठिणगी पुरेशी असते. त्यासाठी प्रचंड अग्नीची गरज नसते. या छोट्याशा कामासाठी आपण मला युद्धावर जाण्याची परवानगी घावी. रामाचे साहसपूर्ण उत्तर ऐकून राजा दशरथ अतिशय प्रसन्न झाला. त्याचे ऊर अभिमानाने भरून आले. तो श्रीरामाला म्हणाला, ‘बेटा, तू म्हणतोस ते अगदी बरोबर आहे. परंतु तू अजून लहान आहेस. तुला

युद्धाचा अनुभव नाही. तू दुष्ट व बलाढ्य अशा शत्रूबरोबर कसे युद्ध करू शकणार आहेस ?'

श्रीराम व लक्ष्मण दोघेही हात जोडून विनयपूर्वक म्हणाले, 'बाबा, इथे किशोरावस्था किंवा प्रौढावस्थांचा प्रश्न महत्वाचा नाही. छोटीशी अग्नीची ठिणगी घनदाट जंगलाला भस्म करून टाकू शकते. बाबा ! छोटासा बालसूर्य अंधःकाराला नष्ट करतोच ना ! आम्हाला युद्धाचा अनुभव नाही हे खरे आहे. परंतु आम्ही त्या दुष्ट शत्रूबर विजय नक्कीच प्राप्त करू शकू. आपण निश्चिंत रहावे.' रामलक्ष्मणाचे बोलणे ऐकून राजा दशरथाला धन्यधन्य झाल्यासारखे वाटले. मित्र जनकाला युद्धात मदत करण्यासाठी रामलक्ष्मणाला दशरथाने परवानगी दिली. रामलक्ष्मणाने मातापित्यांना भक्तिपूर्वक वंदन केले. विजयी होऊन येण्याचा आशीर्वाद घेतला. ते दोघे भाऊ सैन्य घेऊन युद्धासाठी निवून गेले. कोवळ्या पुत्रांना युद्धांवर पाठविण्याचे दुःख दशरथाला झाले होते. परंतु नंतर त्याच्या मनात असा विचार आला की शत्रू व आतंकवाद्यांपासून प्रजेचे रक्षण करणे राजाचे पहिले कर्तव्य आहे. प्रजेचे रक्षण करणे हाच क्षत्रियांचा धर्म आहे. त्यासाठी त्याला प्राण घावा लागला तरी क्षत्रियधर्माचे पालन होते. रामलक्ष्मणाला, आपण युद्धावर पाठविले ते बरोबर केले. असा विचार केल्यामुळे दशरथाला समाधान वाटले.

रामलक्ष्मण मिथिलेला पोहोचण्याअगोदरच राजा जनक व म्लेंच्छांचे युद्ध सुरू झाले होते. राजा जनक व त्यांचा भाऊ कनक दोघे म्लेंच्छांबरोबर लढत होते. म्लेंच्छांनी जनक व कनकाच्या सैन्याला पराभूत केले होते. तेव्हाच रामलक्ष्मण सैन्यासहित रणभूमीवर पोहोचले. श्रीरामाचे विशाल सैन्य पाहून म्लेंच्छ भयभीत झाले. रामलक्ष्मणाने राजा जनक व कनकाला धीर दिला. ते म्लेंच्छाशी लदू लागले. रामलक्ष्मणाने सतत बाणांचा

दिवसरात्र पौर्णिमा आमावस्या पापपुण्य
दुष्टसृष्ट संसारमुक्त नसतो कोणी अन्य
असते प्राण्यात अहंची भावना प्रभुत्वाचीही
होती तीच कांही पापवृत्ती म्लेंच्छाचीही
गेले रामलक्ष्मण मदतीला
म्लेंच्छाचा केला नायनाट विजय संपादिला

वर्षाव करायला सुरुवात केली. दोन्ही पक्षात घनघोर युद्ध झाले. लक्ष्मणाच्या बाणांनी व शस्त्रांनी अनेक क्रूर म्लेंच्छ मारले गेले. सर्व रणांगण रक्ताने न्हाऊन निघाले. सर्वत्र मुंडकी, शरीराचे तुटलेले अवयव दिसत होते. सगळीकडे घायाळ योद्धांचा आक्रंदन करण्याचा आवाज भरून राहिला होता. दशादिशात युद्धाची भीषणता जाणवत होती. रामलक्ष्मणाच्या अतुल शौर्यामुळे म्लेंच्छाचे सैन्य भयभीत झाले. सैन्य युद्धभूमी सोडून सैरावैरा पळत सुटले. तेव्हा म्लेंच्छाचा राजा अंतर्गत सैन्याला धीर देत स्वतः रणांगणावर आला. तो लक्ष्मणावरोबर ढंद्युद्ध करू लागला. काही वेळाने त्याने लक्ष्मणाचा रथ मोडून तोडून टाकला. श्रीरामाने लक्ष्मणाला दुसऱ्या रथावर बसण्यास मदत केली. श्रीराम स्वतः म्लेंच्छाशी घनघोर युद्ध करू लागले. श्रीरामाचा बलशाली पराक्रम पाहून म्लेंच्छ सैन्य घावरून गेले. म्लेंच्छ सैनिक वाट फुटेल तिकडे पळत सुटले. सैन्याने आपल्या हातात असणारे शस्त्र, ध्वजा, धनुष्य जिथल्या तिथे टाकले व ते पळत सुटले. सर्व म्लेंच्छ विध्याचल पर्वताच्या पायथ्याशी असणाऱ्या जंगलात लपले. अशा तन्हेने महापराक्रमी व पुण्यशाली श्रीरामामुळे युद्ध खूपच लवकर संपले. श्रीरामलक्ष्मणाने क्रूर व आतंक पसरविणाऱ्या म्लेंच्छांचा नायनाट केला. राजा जनक व त्याचा भाऊ कनक दोघेही अतिशय आनंदित झाले. त्यांनी रामलक्ष्मणाचा अनेक प्रकारे सन्मान केला. श्रीरामाची युद्धभूमीवरील कुशलता व अलौकिक पराक्रम पाहून जनकाचे मन श्रीरामाला आपला जावाई करून घेण्याचा विचार करू लागले. आपली मुलगी सीता श्रीरामाला घावी असे मनोमन जनकाने ठरविले. म्लेंच्छांवर विजय मिळवून रामलक्ष्मण अयोध्येला परतले. विजयी रामलक्ष्मणाला पाहून त्यांचे मातापिता व अयोध्येतील नागरिक अतिशय आनंदित झाले. राजा दशरथाचे ऊर अभिमानाने भरून गेले. सर्वांनीच दोघा भावांना भरभरून आशीर्वाद दिलेत.

नारद सीतेवर नाराज :

नारद नेहमीच निरनिराळ्या राज्यात फिरत असत. नारद कोणत्याही राज्यात, कोणत्याही प्रदेशात गेले तरी त्यांना श्रीरामाच्या शौर्याच्या गाथा ऐकायला मिळत. कोणत्याही देशाच्या राजाला श्रीरामाच्या पराक्रमाविषयी किती बोलू नि किती नाही असे होऊन जाई. राजा जनकाने आपल्या लाडक्या कन्येचा विवाह रामाशी करण्याचे ठरविले होते हेही नारदाला माहीत झाले. नेहमीच्या स्वभावानुसार नारदाला सीतेला पाहण्याची इच्छा निर्माण झाली.

एके दिवशी नारद मिथिलेत येऊन पोहोचले. नारदांनी राजमहालात पाऊल ठेवले. त्याबेळी सीता आरशात स्वतःचे लावण्य पाहण्यात दंग होती. तारूण्याच्या उंबरठच्यावर पोहोचलेली मुलेमुली आपले रूप सजविण्यात नेहमीच सज्ज असतात. आरशातील आपले प्रतिबिंब वारंवार न्याहाळण्यात त्यांना खूप आनंद येत असतो. सीतेची स्थिती याहून वेगळी नव्हती. सीता पाठमोरी बसली होती. त्यामुळे तिने नारदाला येताना पाहिले नव्हते. परंतु पांढऱ्या लांबट जटा तिला आरशात दिसल्या. त्यामुळे ती अतिशय घावरली. तसेच उदून पळतच महालाच्या आतल्या दालनात गेली. नारदसुळा तिच्या मागोमाग आतल्या दालनात जायाला निघाले. तेव्हा एका द्वारपालाने नारदाला अडविले. द्वारपाल व नारदामध्ये वादावादी सुरू झाली. त्या दोघांच्या आरडाओरड्याने इतर द्वारपाल शस्त्र घेऊन तिथे आले. ‘एकडा, पकडा असे म्हणतच ते धावत आले होते. नारदाविषयी त्यांना काहीच माहीत नव्हते. एक अनोळखी व्यक्ती आत घुसते आहे असे द्वारपालांना वाटले होते.’

नारद हे बालब्रम्हचारी असत. अखंड शीलब्रताचं पालन ते करीत. ते धर्मात्माही असत. शिवाय भांडण लावून देण्यात त्यांना विशेष मजा

न्याहाळत होती सीता स्वतःचे सुंदर रूप
वाटले तिला होती ती सर्वात सुखरूप
दिसले आरशात नारदाचे भेसूर रूप
भिजूनि पळाली ती आतल्या खोलीत
वाटे नारदाला तो स्वतःचा अपमान
घेईन बदला म्हणूनी गेला रागावून

येत असे. कोणत्याही महालात शिरताना त्यांना राजाची परवानगी लागत नसे. बिनदिक्कतपणे ते महालाच्या आतल्या दालनातसुऱ्हा जातयेत असत. धर्मात्मा पुरुषांबद्दल नेहमीच मोठा आदर वाटायचा. शस्त्रधारी द्वारपाल आपल्याला पकडण्यास येत आहेत असे पाहिल्यावर ते आकाशमार्गाने कैलास पर्वतावर आले. नारद नाराज झाले होते. त्यांनी आपला घाम पुसला. विखुरलेल्या जटासुऱ्हा बांधल्या. थोडी स्वस्थता मिळाल्यावर ते विचार करू लागले, ‘अरे ! मी किती सरळ मनाचा ! श्रीरामाबद्दल प्रेम वाटते म्हणून सीतेला बघायला गेलो होतो. परंतु सीतेच्या आत पळून जाण्यामुळे द्वारपाल मला बंदी करण्यास धावले होते. वरे झाले बंदी बनविण्याच्या आतच मी तिथून निसटलो. त्या मूर्ख सीतेमुळे मी संकटात सापडलो असतो. आता मी तिला सोडणार नाही. याचा बदला मी नक्कीच घेईन. ती सुखपूर्वक राहू शकणार नाही असाच प्रयत्न करीन. आपल्या झालेल्या अपमानाचा बदला आपण घेऊच असा निश्चय करीत सीतेचे एक मनोहारी रेखाचित्र नारदानी काढले.’

ते चित्र घेऊन नारद रथनूपुरला आले. रथनूपुरला राजकुमार भामंडल आपल्या मित्रांसोबत बागेत आला होता. नारदाने सीतेचे चित्र भामंडलालासमोर टाकले. नारद स्वतः तिथेच एका झाडामागे लपून बसले. भामंडलाची नजर त्या सीतेच्या सुंदर चित्रावर पडली. भामंडलाला आश्र्य वाटले. त्याने ते चित्र उचलून घेतले. भामंडलाला त्या चित्राविषयी काहीच माहीती नव्हती. वास्तविक सीता त्याची जुळी बहिण होती. परंतु दैवाच्या विचित्र गतीमुळे भामंडलाचा जन्म होताच एका देवाने त्याला पळवून नेले होते. नंतर त्याला आकाशातून पृथ्वीवर सोडून दिले होते. चंद्रगती विद्याधराने त्याला आपल्या घरी नेले. त्याचे पुत्राप्रमाणे लालनपालन केले होते. सीतेचे सुंदर चित्र पहाताच भामंडल त्यावर मोहित झाला. माणसाला एखाद्या गोष्टीचा मोह झाला की त्याचा विवेक

व ज्ञान नष्ट होते. भामंडलाला त्या चित्राने बेड लावल्यासारखेच झाले होते. तो वारंवार निःश्वास टाकीत होता. तो खूपच बेचैन झाला होता.

भामंडल अशा अवस्थेत असताना नारद त्याठिकाणी आले. त्यांनी सीतेची संपूर्ण माहिती भामंडलाला व त्याच्या मित्रांना दिली. शिवाय सीतेच्या सौंदर्याची स्तुति-स्तोत्रे गायिली ती वेगळीच. नारद भामंडलाला म्हणाले, ‘अरे कुमार ! हे केवळ त्या कन्येचे चित्र आहे. तू प्रत्यक्षांत त्या मुलीला पाहशील तर तुझी काय अवस्था होईल ? तू विद्याधराचा पुत्र आहेस. त्यामुळे तुला ही कन्या मिळणे काहीच अवघड नाही. सीतेसारखे ‘नारी रत्न’ तुझ्यासाठी योग्यच आहे.’ असे सर्व बोलून नारदांनी भामंडलाच्या मनात सीतेविषयीची आसक्ती शतगुणित केली. भामंडलाने सुज्ञा ठरवून टाकले होते की सीता त्याचीच पत्नी असेल, नाही तर हा भामंडल आपल्या ग्राणाचा त्याग करील. भामंडल दिवसरात्र सीतेच्या चिंतनात राहू लागला. खाणे-पिणे, हसणे-बोलणे वगैरे सर्व राजकुमार भामंडल जणु विसरून गेला. त्याला सीतेशिवाय दुसरे काहीच सुचत नव्हते. पुत्राची अशी अवस्था पाहून त्याचे आईवडील काळजीत पडले. विद्याधर चंद्रगति भामंडलाला म्हणाला, ‘बेटा, तू विद्याधरपुत्र आहेस. तुला एकापेक्षा एक सुंदर विद्याधर कन्या मिळतील. सामान्य मुलीवर तू उगीचच मोहित झाला आहेस.’ भामंडलाने त्यांच्या बोलण्याकडे लक्ष्य दिले नाही. तो सीतेच्या विचारात गुरफटून गेला होता. त्याला तिच्याशिवाय काही सुचत नव्हते. शेवटी विद्याधर चंद्रगतीने त्याला आश्वासन दिले. तो म्हणाला, ‘बेटा ! तू नेहमीप्रमाणे हसणे-बोलणे, जेवण इत्यादी कर, मी लवकरच तुझा विवाह त्याच कन्येशी लावून देईन.’

राजा चंद्रगति आपल्या काही चतुर मंत्र्यांसोबत चर्चा करीत बसला होता. तो आपल्या मंत्र्यांना म्हणाला, ‘आपण विद्याधर आहोत.

भूमिचराच्या दाराशी जाऊन त्यांची कन्या आपल्या मुलासाठी मागणे बरोबर होईल का ? ते भूमिचर व आपण विद्याधर एकमेकांशी विवाहसंबंध करणे खूपच विसंगत दिसेल. राजा जनकाने भामंडलाला सीता देण्याचे नाकारले तर ? त्यावेळी विद्याधर लोकांत आपली अपकीर्ती होईल. त्यापेक्षा राजा जनकाला उचलूनच आपल्या नगरीला घेऊन यावे. इथे जनकाशी व्यवस्थित बोलून सर्व काही ठरविता येईल.’ राजा चंद्रगतीने लगेच चपलवेग विद्याधराला बोलाविले. चपलवेगाला काय काय करायचे याविषयीची योजना समजावून सांगण्यात आली. राजा जनकाला रथनपुराला लवकरात लवकर घेऊन येण्यास सांगण्यात आले.

चपलवेग आकाशमार्गाने मिथिलानगरीला पोहोचला. नगराबाहेरच्या उद्यानात तो थांबला. तेथे त्याने एका घोड्याचे रूप घेतले. त्या घोड्याने नगरातील इतर पशूंना त्रास देण्यास सुखवात केली. राजा जनकाच्या कानावर ही गोष्ट गेली. तेव्हा जनक उद्यानात आला. त्याने घोड्याला पाहिले. सुलक्षणांनी युक्त सुंदर घोडा पाहून जनक मंत्र्याला म्हणाला, ‘हा कुणीतरी पाळलेला घोडा आहे. तो बंधन मुक्त होऊन इथे आला आहे. शिवाय तो चांगल्या लक्षणांचा आहे. मनोरमही आहे.’

काही नागरिक म्हणाले, ‘महाराज ! हा मनोहारी घोडा आपल्या योग्य आहे. तेव्हा आपण याचा स्वीकार करावा.’ राजा जनकाने त्या घोड्याचे रहस्य न जाणताच त्याला आपल्या अश्वशाळेत नेऊन बांधण्यास सांगितले. त्याच्या खाण्यापिण्याची उत्तम व्यवस्था ठेवण्यास सांगितले. तो मायामयी घोडा जवळजवळ एक महिना राजा जनकाच्या अश्वशाळेत राहिला.

एके दिवशी एक सेवक राजा जनकाकडे आला अन् अत्यंत विनयपूर्वक म्हणाला, ‘महाराज ! आपल्या नगराजवळील वनात एक प्रचंड, मदोन्मत्त हत्ती आला आहे. तो खूपच उपद्रव देतो आहे. त्याने

वनातील अनेक विशाल वृक्षांना तोडून-मोडून टाकले आहे. वनातील सर्व प्राणी खूप घाबरले आहेत. त्यामुळे प्राणी वन सोडून इकडे तिकडे जात आहेत. त्याच्याजवळ जाण्याचे धैर्य कुणीच करीत नाहीत. तेव्हा कृपा करून त्या हत्तीपासून आमचे रक्षण करावे.' मदोन्मत्त हत्तींचा वृत्तांत ऐकून राजा जनक तत्काळ एका हत्तीवर बसून वनाकडे गेला. वनात सरोवराकाठी एक प्रचंड, मदोन्मत्त हत्ती सोंड वर करून ओरडत होता. राजा जनकाने एक वेगवान घोडा अश्वशाळेतून आणायला सेवकाला पाठविले. लगेच सेवक अश्वशाळेत गेला. एका महिन्यापूर्वी आलेल्या वेगवान घोड्याला तो घेऊन आला. जनक हत्तीवरून उतरला. आणलेल्या घोड्यावर जनक बसला. बसता क्षणीच जनकाला घेऊन घोडा आकाशमार्गाने निघाला. पाहता पाहता घोडा व जनक सर्वांच्या दृष्टिआड झाला. सर्वच आश्रयाने एकमेकांकडे बघत राहिले. ही बातमी वाच्याच्या गतीने नगरात पसरली. महालामध्ये व नातेवाईक व नागरिकामध्ये हाहाकार उडाला. राणी विदेहा शोक करू लागली. पूर्ण मिथिला नगरीवर शोककळा पसरली.

तो अश्वरूपी विद्याधर राजा जनकाला घेऊन अनेक नद्या, पर्वत, वन, देश, गाव ओलांडित रथनूपुराला पोहोचला. रथनूपुर नगराबाहेरील एका झाडाखाली थांबला. त्यावरोबर जनकाने त्या झाडाची खाली आलेली फांदी पकडली. जनक झाडाच्या फांदीला लटकला. जनकाला तिथेच सोडून तो घोडा नगरात गेला. जनक हळूहळू जमीनीवर उतरला. समोरच नगर दिसत होते. जनक शहराकडे निघाला. काही वेळ चालल्यानंतर जनकाला एक सुंदर जिनमंदिर दिसले. जनकाला आनंद झाला. त्याने प्रसन्न मनाने मंदिरात प्रवेश केला. मंदिरातील मनोज्ज मूर्ती पाहून राजा अधिकच प्रसन्न झाला. त्याने मनातून घोड्याचे आभार मानले. नंतर

एकाग्र होऊन भक्तिपूर्वक जिनेंद्र भगवंताचे दर्शन घेतले. जिनेंद्र भगवंताची स्तुतिस्तोत्रे गायिली अन् एकाआसनावर सामायिक करण्यास बसला.

जनक राजाला नगराबाहेर सोडून त्या घोड्याने आपले पूर्वीचे विद्याधराचे रूप धारण केले. तो राजा चंद्रगतीकडे गेला. राजा जनकाला आणल्याचाही समाचार राजाला सांगितला. जनक आता जिनमंदिरात असल्याचेही सांगितले. राजा जनकाला आणल्याचे ऐकून चंद्रगति अतिशय आनंदित झाला. चंद्रगतिसुद्धा पूजेची सामग्री घेऊन मंदिरात आला. जनकाने चंद्रगतीला मंदिरात येताना पाहिले. जनकाला आश्र्वय वाटले. विजयार्द्ध पर्वतावर विद्याधर मनुष्य रहातात हे जनकाने ऐकले होते. ते खरेच असावे असे त्याला वाटले. तेजस्वी दिसणारा चंद्रगति विद्याधरांचा अधिष्ठती असावा असाही विचार त्याच्या मनात येऊन गेला. त्यामुळे जनक जिनेंद्र भगवंताच्या वेदीखाली लपून बसला. चंद्रगतीने अतीव श्रद्धापूर्वक जिनेंद्र भगवन्ताची पूजा केली. नंतर वीणा वाजवून भगवंताची स्तुति-स्तोत्रे गायिली. जनक चंद्रगतीला धर्मात्मा व दयाळू समजला. त्यामुळे वेदी खालून बाहेर आला. जनकसुद्धा भगवंताची वंदना करण्यात रममाण झाला.

काही वेळानंतर दोघेही एकमेकांना प्रेमाने भेटले. दोघांनी एकमेकांशी चौकळी केली. चंद्रगतीने जनकाला त्याची सविस्तर माहीती विचारली. जनकाने मायावी घोड्याने त्यांना इथर्पर्यंत कसे आणले तिथर्पर्यंतचा सर्व वृत्तांत चंद्रगतीला सांगितला. दीर्घ काळानंतर दोन जिवलग मित्र परस्परांना आपुलकीने, प्रेमाने जसे भेटतात तशा जिब्हाळ्याने ते दोघे भेटले. त्यांच्या गण्याही रंगल्या. नंतर चंद्रगति जनकाला म्हणाला, 'हे मिथिलेश ! तुझ्या सीतेच्या रूपलावण्याची व तिच्या गुणांची कीर्ती मी बन्याच लोकांकडून ऐकली आहे. मला भामंडल नावाचा पुत्र आहे. मी

विनंती करतो की तुझ्या मुलीचा विवाह माझ्या मुलाबरोबर तू करावास. तुझ्यासारख्या योग्य व चांगल्या लोकांबरोबर नाते जोडावे असे मला वाटते. त्यामुळे मी स्वतःला भाग्यशाली समजेन. आम्ही विद्याधर आहोत, परंतु त्यामुळे आपल्या नातेसंबंधात काही फरक पडणार नाही.' त्यावर राजा जनक चंद्रगतीला म्हणाला, 'हे विद्याधराधिपते ! आपण जे बोललात ते अगदी योग्य आहे. परंतु मी माझ्या कन्येचा विवाह अयोध्येचा राजा दशरथाचा पुत्र रामचंद्राशी करण्याचा संकल्प केलेला आहे.' म्लेंच्छांनी त्याच्या राज्यावर हल्ला केला होता. श्रीरामाने अतुल पराक्रमाने म्लेंच्छांचा पराभव केला. प्रजेचे व राज्याचे रक्षण कसे केले याविषयीची सर्व हकिगत जनकाने चंद्रगतीला सांगितली. जनक चंद्रगतीला म्हणाला, 'श्रीरामाने माझ्यावर फार मोठे उपकार केले आहेत. म्हणून मला माझ्या कन्येचा (सीतेचा) विवाह श्रीरामाशीच करावयाचा आहे. त्यामुळे याबाबतीत मला आपण आग्रह करू नका. मी आपल्या निश्चयावर ठाम आहे.'

राजा जनकाचा दृढ निश्चय पाहून राजा चंद्रगति व त्याचे सामन्त विद्याधर निराश झाले. काही वेळानंतर राजा चंद्रगति म्हणाला, 'हे राजा, तुला असा विचार करणे शोभत नाही. सामान्य व मूर्ख म्लेंच्छांचा पराभव केला म्हणजे त्या श्रीरामाने फार मोठा पुरुषार्थ गाजविला असे होत नाही. तुम्ही उगीचच श्रीरामाची अवास्तव प्रशंसा करीत आहात. उपकार म्हणून मुलगी त्याला देत आहात.' दुसरा एक विद्याधर राजा जनकाला म्हणाला, 'भूमिचर ऐश्वर्यविहीन व विद्यारहित सामान्य पुरुषाबरोबर संबंध ठेवण्यापेक्षा विद्याधरांशी संबंध ठेवणे जास्त चांगले नाही का ? त्यातही चंद्रगतीसारख्या विद्याधरांच्या अधिपतीशी नातं जोडणं आपणासाठी श्रेष्ठ व योग्य ठरणार आहे. खरंच म्हटलं आहे की दरिद्री लोकांना टाकाऊ

बोरेच रूचकर लागतात. कावळा सुकलेल्या झाडावरच प्रेम करतो. नीच लोकांच्या स्वभावात कधीच बदल होत नसतो.’ यावर बुद्धीवान जनक म्हणाला, ‘अरे, तुम्ही लोक असे कसे म्हणू शकता ? प्रचंड व खोल समुद्राच्या पाण्याने तहानलेल्याची तहान भागत नाही. परंतु छोट्याशा विहिरीच्या गोड पाण्याने सर्व प्राणिमात्रांचा आत्मा तृप्त होतो, शांत होतो. छोटासा, चिमुकला दीपक अंधःकार नाहीसा करतो. अनेक पराक्रमी पुरुषांसमोर एखादा सिंहासारखा पराक्रमी पुरुष विजय संपादन करू शकतो. तुम्ही स्वतःविषयी व्यर्थ असा अभिमान करीत आहात. उत्तम पुरुष कधीही असा अहंकार करीत नाहीत.’

जनकाचे बोलणे ऐकून सर्व विद्याधर अतिशय रागावले. रागाच्या भरात ते भूमिचरांची निंदा करू लागले. त्यातील काही विद्याधर जनकाला म्हणाले, ‘हे राजा जनका ! ज्याला विद्येचा गंध नाही, ज्याला शौर्य, वीरता गाजविता येत नाही, जो नेहमी संकटग्रस्त असतो, त्याची एवढी प्रशंसा तुम्ही कशासाठी करीत आहात. त्यामुळे असे वाटते आहे की आपणसुद्धा अविवेकी झाला आहात.’ विद्याधरांचे कटू बोलणे ऐकून राजा जनकाला अतीव दुःख झाले. जनक विद्याधरांना म्हणाला, ‘अरे, मी तीव्र पापकर्म केले असावे म्हणूनच मला महापुरुषांची निंदा ऐकावी लागते आहे. तीनही लोकांत जे पूज्य आहेत असे भगवान त्रैषभदेव आहेत. त्यांच्या इक्ष्वाकुवंशाचे नाव तुम्ही ऐकले आहे काय ? चक्रवर्ती, बलभद्र व नारायण हे सर्व भूमिचरांमध्ये उत्पन्न होतात. यासंबंधी तरी आपण वाद घालणार नाही असे वाटते. वाद घालण्याची आवश्यकताच नाही.’ जनकाने विद्याधरांविषयी तिरस्कारयुक्त उद्गार काढले. त्यावरोबर श्रीरामाच्या पूर्वजांची स्तुति-स्तात्रे गाण्यात जनक दंग झाला. तेव्हा विद्याधरांची तोंडे आपोआपच बंद झाली. सर्व विद्याधर आपसात चर्चा

करून शेवटी जनकाला म्हणाले, 'हे जनक ! रामलक्ष्मणाची नुसती प्रशंसा करून तू आम्हाला फसवू शकत नाहीस. त्याच्या विलक्षण पराक्रमावर आमचा विश्वास बसत नाही. आम्ही तुम्हाला दोन धनुष्य देतो. वज्ञावर्त व सागरावर्त अशी धनुष्यांची नावे आहेत. या धनुष्यांची सेवा हजारो देव करतात. वज्ञावर्त धनुष्याला बाण लावण्यात श्रीराम यशस्वी झाला तर तुम्ही तुमची कन्या सीतेचा विवाह श्रीरामाशी करावा. आमची काहीच हरकत असणार नाही. परंतु श्रीराम वज्ञावर्ताला बाण लावण्यात असमर्थ ठरले तर आम्ही बळजबरीने सीतेचे हरण करून तिला घेऊन जाऊ.'

राजा जनकाने विद्याधरांनी घातलेली अट मान्य केली. तेव्हा विद्याधरांनी दोन्ही धनुष्य जनकाला दाखविली. धनुष्य पाहून जनक मनातल्या मनात काळजीत पडला. नंतर दोन्ही धनुष्य घेऊन काही विद्याधर व जनक मिथिला नगरीला आले. मिथिला नगरीच्या बाहेरच्या बाजूला विद्येच्या सहाय्याने एक आयुधशाळा निर्माण केली. त्यात दोन्ही धनुष्य ठेवण्यात आलीत. विद्याधर तिथेच थांबले. त्यांना त्या धनुष्यांविषयी अतिशय गर्व वाटत होता. राजा जनकाला सुखरूप परत आलेले पाहून सारेच आनंदले. राजपरिवारातील लोकांनी व नागरिकांनी अत्यानंदाने उत्सव साजरा केला. राणी विदेहाला खूपच आनंद झाला होता.

राजा जनकाला मात्र धनुष्यांमुळे चिंता लागली. तो सारखा विचारात गढलेला असायचा. त्याची रात्रीची झोप उडाली. राजा जनकाची अशी अवस्था पाहून राणी विदेहा जनकाची चेष्टा करीत म्हणाली, 'नाथ ! आपण रथनूपुरहून परत आल्यापासून उदास असता. तेथील सुंदर विद्याधरांच्या कन्यांवर आपण ग्रेम वगैरे करू लागलात की काय ! असे असेल तर आपण त्या विद्याधर कन्यांना इकडे घेऊन येऊ शकता. उगीच निराश बसून काय होणार आहे ? आपणाला दुःखी व चिंतित

पाहून आम्हा सर्वांनाच वाईट वाटते. नाथ, आपण आनंदित ब्हा व आम्हाला आनंदित करा.’

राजा जनक दीर्घ श्वास घेऊन म्हणाला, ‘प्रिये, तू आता काही बोलू नकोस. माझी चेष्टा करून माझी काळजी आणखी वाढवू नकोस. माझे चिंतित होण्याचे कारण वेगळेच आहे. तुला अजूनपर्यंत मी ते सांगितले नाही. म्हणून तू माझी थट्ठा करीत आहेस. तुला आता मला सर्व सांगितलेच पाहिजे.’ नंतर जनकाने मायाबी घोड्याने त्याला घेऊन रथनपुरला जाणे, तिथे राजा चंद्रगति विद्याधरला भेटणे, विद्याधर कुमार भामंडलाबरोबर सीतेचा विवाह करण्याचा आग्रह इत्यादी सर्व हकिगत राणीला सांगितली. जनक राणीला म्हणाला, ‘माझा व राजा चंद्रगतीचा विवाहवरून खूप वाद झाला. श्रीरामाने वज्रावर्त धनुष्याला बाण लावल्यास सीतेचा विवाह श्रीरामबरोबर करावा. नाहीतर सीतेचा विवाह भामंडलाबरोबर करावाच लागेल. मी त्यावेळी पराधीन होतो. माझे अशुभ कर्म उदयाला आले असावे. म्हणूनच मला त्याची अट मान्य करावी लागली. अगं, वज्रावर्त व सागरावर्त धनुष्य अतिशय प्रचंड आहेत. हजारो देव त्यांचे रक्षण करीत असतात. राजा चंद्रगतीचे सहकारी ते धनुष्य इथे घेऊन आले आहेत. ती धनुष्ये नगराबाहेर शस्त्रशाळेत ठेवली आहेत. धनुष्याला बाण लावण्यासाठी फक्त बीस दिवसाचा वेळ दिला आहे. देवी, मला तर वाटते, कदाचित इंद्रसुद्धा हे काम करू शकणार नाही. बाकीच्यांनी त्या गोष्टीचा विचार करणेसुद्धा व्यर्थ आहे. ती धनुष्ये भयंकर आवाज करीत आहेत. मोठमोठे भयंकर नाग त्यांना लपेटलेले आहेत. ते साप फूल्कार टाकीत आहेत. त्या धनुष्यांना दूरून पाहिले तरी भीती वाटते. अशा प्रचंड धनुष्याला बाण लावल्यास काय अवस्था होईल. या गोष्टीची कल्पना करायलाही नको वाटते. श्रीराम वज्रावर्त धनुष्य उचलून बाण लावू शकला नाही, तर विद्याधर सीतेला बळजबरीने उचलून

घेऊन जातील. अशा परिस्थितीत आपल्याला सीतेला भेटता येणार नाही. ती दृष्टीसुद्धा पडणार नाही.'

हे सर्व ऐकताच विदेहाराणी व इतर लोक व्याकुळ झाले. राणी शोकसागरात बुद्धून गेली. ती दुःखी होऊन महणाली, 'नाथ, माझ्याकडून कुठलतरी पापकर्म घडलं असेल. त्यामुळे पुत्राला जन्म दिल्यावरोबर त्याच हरण झालं. आता पुढे मुलीची भेटसुद्धा होणार नाही. मी खरच पापिणी असले पाहिजे. म्हणूनच एक दुःख संपल आहे असे वाटत असताना दुसर संकट आले आहे.' राजा जनकाने राणीची समजूत घातली. तो राणीला म्हणाला, 'पूर्वी जीवाने जे कांही चांगले वाईट कर्म केलेलं असतं त्याचं फळं त्याला भोगावंच लागतं. संसार हे नाटक आहे. या नाटकाचा दिग्दर्शक कर्म आहे. कर्म संसारातील सर्व प्राण्यांना त्याला पाहिजे तसा अभिनय करायला लावतं, तुझ्या पुत्राला पळवण्यात आले ते त्याच्या अशुभ कर्माच्या उदयामुळे झाले आहे. शुभ-योग असतील तर सर्वत्र मंगल होईल, चांगलं होईल. प्रिय राणी, तू आता उगीच दुःख करू नकोस. भगवन्ताची पूजा-अर्चा कर. त्यामुळे सर्व अमंगल गोष्टी नाहीशा होतील. तुझे मनसुद्धा शांत होईल.' राणीला समजाविताना जनकाने शास्त्राचा आधार घेतला होता. त्यामुळे त्याच्या मनतील भय नष्ट झाले. नेहमी असणारे साहस त्याला जाणवले. त्याचे व्याकुळ हृदय शांत झाले.

सीतेचे स्वयंवर :

राजा जनक आता सीतेच्या स्वयंवराच्या तयारीला लागला. नगराबाहेर नवीन आयुधशाळा निर्माण केली होती. त्यात दोन धनुष्य ठेवले होते. त्याच्या शेजारीच स्वयंवर मंडप उभा करण्यात येऊ लागला. मंडप अतिशय सुंदर व विस्तीर्ण बनविण्यात येत होता. हजारो माणसे दिवसरात्र खपू लागली. मिथिलानगरी एखाद्या नववधूप्रमाणे सजू लागली.

रूप मनोहर नितांत सुंदर - सीता सर्वांगी सुंदर

अशी गुणवती, हवा तिला तसाच गुणी पती

जनकाने रचले सीतास्वयंवर

जिंकण्यास तिजला आले देशोदेशीचे वीर

रामाने केली स्वयंवराची पूर्तता

माळ घाली त्याला सीता आनंदिता

माळ घालता सीतेने गळ्यात

झाली धन्य, रामही झाला प्रफुल्लित

तोरण-पताका, झालरी, मोती यांनी मंडपाची शोभा वाढविण्यात येऊ लागली. सारे शहर गुढ्यातोरणांनी सजविण्यात आले. द्रुतगती दूतांना गावोगावी स्वयंवराचे निमंत्रण देऊन पाठविण्यात आले. एका चतुर दुताला अयोध्येस निमंत्रण देण्यास पाठविण्यात आले होते. स्वयंवराचे आमंत्रण मिळताच गावोगावीचे राजे व राजकुमार येऊ लागले. आज अमुक देशाचा राजकुमार आला. उद्या अमुक देशाचा राजा येणार याची गावभर चर्चा चालू असे. देशोदेशीचे वैभव जणू मिथिलेच्या मागाने वाटचाल करीत होते. नगर नुसतं बागेतील फुलांसारखं फुलून गेलं होतं. अयोध्येवरून दशरथ आपल्या सर्व परिवारासह आला होता. राम, लक्ष्मण, भरत व शत्रुघ्नही आले होते. राजा जनकाने आलेल्या सर्व राजामहाराजांचा यथोचित आदरसत्कार केला. त्यांच्या रहाण्याची, जेवणारवाण्याची उत्तम व्यवस्था केली होती. स्वयंवरासाठी योग्य मुहूर्त ठरविण्यात आला होता. त्या मुहूर्ताआधी सर्व राजे व राजकुमार मूल्यवान वस्त्रालंकारांनी नटून-थटून स्वयंवर मंडपात दाखल झाले होते. ते सर्व योग्य स्थानावर बसले होते. सीतासुज्ञा नववधूप्रमाणे नटली होती. ती सौंदर्याची पुतळीच भासत होती. तिच्याबरोबर तिच्या अनेक सरख्या बसल्या होत्या. सूर्याच्या कोवळ्या किरणात फुलावी, त्याप्रमाणे सीता उमलली होती. सीतेला एका उच्च स्थानावर बसविण्यात आले होते.

सर्व राजे-राजकुमार स्वयंवर मंडपात आपापल्या स्थानी बसले होते. त्यानंतर स्वयंवराला सुरवात झाली. एक चतुर प्रशंसक प्रत्येक राजकुमाराकडे बोट दाखवून त्याची ओळख करून देणार होता. त्या राजाचे किंवा राजकुमाराचे नावगाव तो सांगणार होता. त्या त्या राजाचे रूप सौदर्य, त्याचा पराक्रम, शूरता, वीरता व वंशवैभवाचे वर्णन तो प्रशंसक करणार होता. त्याने सांगायला सुरवात केली. तो म्हणाला, हा मथुरेचा, राजा हरिवाहन आहे. तो अतिशय प्रतापी आहे. दुसऱ्या राजाकडे

संकेत करून तो म्हणाला, 'हे परम तेजस्वी संजय आहेत. नंतर आहेत भानू, सुप्रभ व भद्रबल. इकडे जे बसले आहेत ते आहेत अत्यंत सुंदर असे मयुरकुमार. त्यानंतर आहेत मगध देशाचे राजकुमार. त्यानंतर बसले आहेत सोमवंशीय व हरिवंशीय कुमार. हे राजपुत्री ! हे कमळासारखे डोळे असणारे श्रीरामचंद्र आहेत. रामचंद्राजवळच त्याचे गुणवान बंधू बसले आहेत लक्ष्मण. लक्ष्मणाजवळच भरत व शत्रूघ्न नावाचे त्याचे भाऊ बसले आहेत. हे चौघेही महाप्रतापी व भाग्यवान अयोध्येच्या दशरथ-राजाचे पुत्र आहेत. हे राजकुमारी, या स्वयंवर मंडपात अत्यंत गुणवान, रूपवान, अतिशय बलशाली व पराक्रमी राजकुमार आपल्यासाठी इथे एकत्रित आले आहेत. इथे वज्रावर्त धनुष्य ठेवलेले आहे, वज्रावर्त धनुष्य उचलून जो त्याला बाण लावील. त्याच्या गळ्यात सीता वरमाळ घालेल. तोच राजकुमारी सीतेचा पती होईल.'

राजा जनकाने सर्व राजकुमारांना विनंती केली की त्यांनी वज्रावर्त धनुष्य उचलून बाण लावावा. एकामागून एकेकाने तिथे धनुष्य उचलण्यास जायचे होते. धनुष्य चारी बाजूंनी अग्नीच्या ज्वाळांनी लपेटलेले होते. अत्यंत भयंकर काळेशार नाग त्याच्याजवळच फूल्कार टाकीत बसले होते. अनेक पराक्रमी राजकुमारांनी धनुष्य उचलण्याचा प्रयत्न केला. ते त्या धनुष्याला तसुभरही हलवू शकत नसत. मग थकून-भागून आपल्या जागेवर येऊन बसत. काही लोकांची भीतीने गाळण उडाली होती. धनुष्याची प्रचंड गर्जना ऐकतात्त्व बरचे लोक कानात बोटे घालून पळून गेले होते. काही बसल्या जागेवरच खाली जमीनीवर कोसळले होते. काही लोकांना मूळ्या आली होती. काहींना आपण जिवंत आपल्या देशाला परत जाऊ की नाही याची चिंता सतावीत होती. काही आश्र्यचकित होऊन धनुष्याकडे पहातच राहिले होते. बराचवेळ असा प्रकार चालू होता.

सर्व राजकुमार धनुष्य उचलण्यास असमर्थ ठरले होते. त्यावेळी राजा जनक उभा राहिला. हात जोडून विनयाने श्रीरामाला म्हणाला, ‘आपण क्षत्रिय कुळातील आहात. अतिशय भाग्यवान आहात. आपणच हे प्रचंड वज्रावर्त धनुष्य उचलण्यास उठावे. आपल्या पराक्रमाने धनुष्य उचलून बाण लावावा. या पृथ्वीतलावर आपण क्षत्रिय असण्याची प्रचिती घावी. नाहीतर ह्या पृथ्वीवर पराक्रमी, बलशाली पुरुषांची कमी आहे असे म्हटले जाईल. माझी प्रतिष्ठा आता आपल्याच हातात आहे, आता अधिक वेळ घालवू नका.’

राजा जनकाचे विनयशील बोलणे ऐकून श्रीराम उठले व हळूहळू धनुष्याजबळ गेले. श्रीरामाच्या प्रभावामुळे आगीच्या ज्वाला, नागांचे फुत्कार नाहीसे झाले. धनुष्य एकदम सौम्य शांत वाटू लागले. श्रीरामाने चटकन् धनुष्य उचलले. त्याला बाण लावला. बाण लावताक्षणीच त्यातून प्रचंड आवाज आला. दशदिशात त्याचा आवाज घुमला. संपूर्ण पृथ्वी थरथरली. आकाशातून देवांनी पुष्पवृष्टी केली. ‘धन्यधन्य’ असा आवाज सर्व सृष्टीमध्ये दुमदुमला. प्रचंड आवाजाने मंडपातील लोक भयभीत झालेले पाहून श्रीरामाने धनुष्याची प्रत्यंचा काढून घेतली.

सीता अत्यंत आनंदित झाली. ती श्रीरामाला डोळ्याच्या कोपन्यातून न्याहाळत होती. त्यांना डोळ्यात साठवून घेत होती. ती श्रीरामाजबळ आली. लाजतलाजत तिने आपल्या कोमल हातांनी सुंदर रत्नांची माळ श्रीरामाच्या गळ्यात घातली. ती नतमस्तक होऊन श्रीरामाच्या बाजूला उभी राहिली. कामदेवासोबत रती उभी आहे असेच भासत होते. जणु एक सुंदर मोती सोन्याच्या कोंदणात जाऊन बसला होता. पराक्रम व सौंदर्य यांचीच युती झाली होती. पावित्र व मांगल्य जणु एकत्रित आले होते.

त्यानंतर लक्ष्मणाने सागरावर्त धनुष्य उचलले. त्यामुळे प्रचंड आवाज

झाला. सर्व दर्शक अत्यंत भयभीत झाले. ते पाहून लक्ष्मणाने धनुष्याला बाण लावला नाही. तो श्रीरामाकडे अतिशय विनयाने चालत गेला. जणु झानाजवळ वैराग्य चालत गेले होते. चंद्रवर्धन व त्यांच्या सहकारी विद्याधरांनी ‘बज्जावर्त व सागरावर्त’ धनुष्य मिथिला नगरीला आणले होते. ते सर्व विद्याधर लक्ष्मणाचे शौर्य, वीरता व शक्ती पाहून स्तिमित झाले होते. ते अत्यंत प्रभावित झाले होते. त्यांनी आपल्या अठरा कन्या लक्ष्मणाला अर्पण केल्या. लक्ष्मणाशी त्यांचे लग्न लावून दिले. ते प्रसन्न मनाने आपल्या रथनुपुरला परत गेलेत.

मिथिलानगरी उत्साहाने ओरंबली होती. तिथल्या कणाकणात आनंद भरून राहिला होता. नगरातील लोक रामलक्ष्मणाला पाहून खूप आनंदले होते. ‘जशी सुंदर, सुशील, सुलक्षणी राजकुमारी आहे, तेवढाच उत्तम पती तिला लाभला आहे. दोघांचेही मातापिता धन्य आहेत’ अशीच चर्चा सर्व लोकांच्या तोंडी चालू होती.

श्रीराम सीतेसह मातापित्यांकडे आले. दोघांनी मातापित्यांना नमस्कार केला. सीतेचे रूपलावण्य पाहून सर्व राजपरिवारांतील लोक आनंदित झाले. तिची प्रशंसा करण्यासाठी त्यांना शब्द अपुरे पटू लागले.

श्रीराम व लक्ष्मणाचा अद्भूत पराक्रम पाहून भरत मनातल्या मनात विचार करू लागला, ‘माझे कुल व या दोघांचेही कुल एकच आहे. आमच्या सर्वांचे वडील एकच आहेत. परंतु त्या दोघांसारखा पराक्रम माझ्यामध्ये का बरे नाही ? मी पूर्वजनमी यांच्यासारखे पुण्य निश्चितच मिळविले नसावे. माझी वहिनी असलेली सीता साक्षात लक्ष्मी आहे. श्रीरामासारख्या महापुण्यवान पुरुषाची ती बायको होऊ शकते.’ चतुर कैकयीराणीचे लक्ष आपल्या मुलाकडे, भरताकडेच होते. तो थोडासा दुःखी झालेला तिच्या लक्षात आले. त्याच्या मनातील भाव तिच्या मातृहृदयाने जाणले. एकान्तात ती राजा दशरथाला भेटली. ती दशरथाला

म्हणाली, 'महाराज ! भरत थोडासा चिंतेत असावा असे वाटते. त्याच्या चेहन्यावर चिंता दिसते आहे. कदाचित त्याला संसाराविषयी फारसे प्रेम वाटेनासे झाले आणि तो हा संसार सोडून संन्यास घेईल. त्याला वैराग्य न होईल असे काही तरी लवकर केले पाहिजे. राजा जनकाचा भाऊ कनक आहे. त्याची कन्या, लोकसुंदरी नावाची आहे. तिच्या स्वयंवराची घोषणा करायला सांगावे अन् वरमाला भरताच्याच गळ्यात घालायला सांगावयास हवे.'

राजा दशरथाने कैकयीचे म्हणणे मान्य केले. त्याप्रमाणे लोकसुंदरीचे स्वयंवर करण्याचा प्रस्ताव दशरथाने राजा कनकासमोर ठेवला. राजा कनकाला ही गोष्ट आवडली. त्याने लगेच लोकसुंदरीच्या स्वयंवराची घोषणा केली. जे राजपुत्र आपल्या देशाला परत निघाले होते, त्यांना नवीन स्वयंवराचे आमंत्रण दिले गेले. अनेक राजकुमार नवीन स्वयंवरासाठी स्वयंवर मंडपात येऊन बसले. सर्व तयारी झाल्यानंतर स्वयंवर सुरु झाले. उपस्थित राजकुमारांमध्ये भरत सर्वात सुंदर व श्रेष्ठ होता. त्यामुळे स्वाभाविकच लोकसुंदरीने भरताच्या गळ्यात वरमाला घातली. कर्माची गती मोठी विचित्र असते हेच खरे. काही वेळापूर्वी विरक्त झालेला भरत लोकसुंदरीवर मोहित झाला. अत्यंत आनंदाने स्वयंवर समारोह पार पडला. राहिलेले राजकुमार आपापल्या देशाला परत गेलेत.

प्रत्येक जीवाला आपल्या कर्माची फळं स्वतःच भोगावी लागतात. प्रत्येकालाच चांगली वाईट फळं भोगावी लागतात. चांगली वाईट फळं कधी लवकर तर कधी उशीरा भोगावी लागतात एवढेच. हा कर्मसिद्धान्त फक्त मनुष्य समजू शकतो. कर्माचा नाश करण्याची शक्ती केवळ मनुष्यालाच मिळते. म्हणूनच जिनवाणीने सांगितलेल्या कर्मसिद्धांन्तावर सम्यक् श्रद्धा ठेवली पाहिजे व त्यानुसार आपले आचरण ठेवण्याचा प्रयत्न केला पाहिजे.

‘जीवन चंदन’

चंदनाचे हात पायही चंदन
 मन चंदन जीवन चंदन
 आहे म्हणून रामाचे आदर्श जीवन
 करतात म्हणून त्याला सर्वजण वंदन
 होता वंश आदिनाथाचा इक्ष्वाकू
 होता रामाचाही वंश इक्ष्वाकू
 होते राम रथुकुलाचे
 दशरथ नाव त्याच्या पित्याचे
 वृत्तीने धार्मिक आचरणाने सात्विक
 जनताजनार्दन जनताकल्याणकारक
 पाहिली कौसल्येने चार स्वप्ने
 गोड फळ देणारी ती स्वप्ने
 होणार होते पुरुषोत्तमाचे आगमन
 होणार होते सर्वांचे कल्याण
 सर्व विद्यापारंगत सर्वगुणधारक
 सर्वसुखकारक आज्ञाधारक
 दुष्टप्रवृत्तिसंहारक
 सुष्टुप्रवृत्तिमार्गदर्शक
 काय नव्हते रामात ?
 म्हणूनच सर्वांच्या मनात
 होते राम महापुरुष होते सत्य
 म्हणून म्हणतात सर्वजण राम नाम सत्य !

‘सांगतो ना ...’

दूरदर्शनाच्या जगात
 धावपळीच्या युगात
 गुंतलेले आहे मन
 बेचैन आहे तन
 होते मनाची घालमेल
 जातो देहाचा तालमेल
 बन्याच वेळा होते असे
 काय करु नि काय नाही असे
 वाटते मिळावा थोडा विसावा
 मनाला नि देहाला दिलासा
 कसा तो कळेना
 म्हणून तर सांगा ना कसा ?
 ऐका, सांगतो ना
 काढा ना वेळा थोडा वाचा ना
 हलक्या-फुलक्या कथा
 असतात त्या हरण्या व्यथा
 असते ना लहान मूळ हलके-फुलके
 म्हणून तर फेकतो ना त्याला आपण पर
 असतात भूपाळी-कथा हलक्या-फुलक्या
 पण मिळते त्यातून असा वर
 की जातो आपण मोक्षाला वरवर !

वाचू कथा महावीरांच्या, वाचू बोधकथा महावीरांच्या,
 ऐकू कथा रामाच्या, होते मन खूप ऐकून त्या कथा,
 पळून जाते दुःख सर्वथा ऐकू भूपाळी कथा,
 सरळ सोपी भाषा, समजेल त्या बालकांनाही, प्रौढांना वृद्धानांही !

- आस्था दर्यापूर्वकर, पुणे.

आहे कलियुग, गेले राज्य धर्माचे

झाला मनुष्य हैवान, आले राज्य अधर्माचे

गेले रामराज्य रसातळाला होतात गर्जना रावण राज्याच्या

झाली विज्ञानाची प्रगती, बदलल्या श्रद्धा माणसाच्या,

गेला दशरथ, गेला राम, नाही लक्ष्मण पाठीवर या जगाच्या

घालते आहे थैमान रावणी प्रवृत्तीने पाठीवर या जगाच्या

कलियुग आणि ऐहिकतेची अप्सरा, आहेत हनिमूनमध्ये गुंग

ऐकून हे, झाला आहे आजचा माणूस त्या विचारात दंग

आज राम नाही असे नाही, त्याच्या नजरा खाली आहेत

आहेत लक्ष्मणही आज पण तेही दगडासारखे चुपचाप बसले आहेत

कुठे जावे कळेना सीतेलाही ती संभ्रमात आहे

कारण प्रत्येक रस्त्यावर हमरस्त्यावर रावण बसले आहेत

होते रामाला एकच तोंड, म्हणे होता रावण दहातोंडी

म्हणूनच राम लाजेने खाली बघतो, आजचे रावण आहेत दशतोंडी

भारतमाते ! बोल जरा, मौन सोड जरा

कसे करता येईल भस्म सोंगढोंग, सांग जरा.

‘कथा घडवतील आदर्श नागरिक’

समाज, सभ्यता, संस्कृती
पंथ, धर्म नि नीती
समाजनीती, राजनीती
रुढी, रीती चालिरीती

आहेत अशा अनेक गोष्टी
आहेत, प्रसिद्ध दोन गोष्टी
श्रमणसंस्कृती आणि वैदिकसंस्कृती
होते दोन्हींची मिळून भारतीय संस्कृती

आहेत त्यात अनेक प्रसिद्ध व्यक्ती
अशीच एक आदर्श व्यक्ती
लोकप्रिय, अनुकरणीय व्यक्ती
विश्वातील सर्वात अधिक प्रसिद्ध व्यक्ती

नाही फक्त श्रमण नि वैदिक संस्कृती
मानतात तिला जगातील इतर संस्कृती
आहे ‘राम’ नावाची ती व्यक्ती
करतात सर्वजण त्याची भक्ती

आहे प्रेरणोत्पादक, कर्णप्रिय रामकथा ती
मानवता आध्यात्मिकता, सभ्यता, संस्कृती
करते यांचे उद्बोधन, त्यासाठीच कथाविष्कृती
मनोविनोद, भावनाप्रबोधन, नवस्फूर्ती
सरस सरल हृदयस्पर्शी आहे ती कलाकृती

पेरले ते कथारूप बी मानवी मनात
फुटेल अंकुर भेदविज्ञानाचे त्यातून
निखरेल शरीर नि मन त्यातून
प्रगटेल आत्म्याचे अन्ती शुद्ध रूप त्यातून

वाचा त्यासाठी प्रथमानुयोग मनापासून
त्यातही सचित्र सुबोध भूपाळी कथासाहित्य मनापासून
घडवा त्या कथासाहित्यातून सुसंस्कारित बालकं
घडतील मगच आदर्श भारतीय नागरिकं

सुवर्णमार्ग

‘आहे आज युग पैशाचे पण ...’

पैशाने राम मिळत नाही

पैशाने पतिव्रता सीताही मिळत नाही

पैशाने लक्ष्मणाचे भावावरील प्रेमही मिळत नाही

पैशाने रामराज्यही निर्माण करता येत नाही

घेतले मनाने तर मिळतो बिनपैशाचा राम

भावाभावाचे प्रेम नि लक्ष्मणराम

सीतेचे पातिव्रत्य भरतचा राम

पण कसे होईल हे शक्य हाच आहे एक गंभीर प्रश्न

शेवटी उत्तर एकच, हवा मन लावून प्रयत्न

नाही मन अन्तिम सत्य, म्हणून कच खाते का मन ?

मिळवू या विजय मनावरही, धरू आदर्श राम मार्ग

तापवू शरीराला, तापवू मनाला, मिळेल मग सुवर्णमार्ग

‘सफलतेची सूत्रे’

- आपले कार्य तन्मयतेने व ग्रामाणिकपणे करावे. ● वेळेचे योग्य नियोजन करावे. ● सर्वप्रकारच्या व्यसनांपासून दूर राहावे. ● कुठल्याही कामात (कार्यात) ‘अति’ नको. अन्यथा अति तेथे माती होते. ● अनुभवी व ज्ञानी बुजुर्ग लोकांन्या अनुभव व ज्ञानाचा फायदा घ्यावा. ● नेहमीच कल्याणकारी मित्रांची संगती असावी. ● सत्साहित्य वाचावे. ● चांगले ब्हावे व चांगले कार्य करावे. ● अनावश्यक खर्च करू नये. ● नेहमी आशावादी असावे. ● सकाळ-संध्याकाळी देवाचे नामस्मरण करावे. ● भीती व कमजोरी यांना जवळ फिरकू न देणे. ● विचारपूर्वक बोलणे. ● नेहमी प्रसन्नचित्त असावे. ● न्यायपूर्ण व्यवहार असावा. ● मनावर नियंत्रण असावे. ● गर्वाचे घर खाली असते हे लक्षात ठेवावे. ● बोलणे कर्मी, काम जास्त हे धोरण असावे. ● स्त्री आणि मुले ह्यांन्याबरोबर प्रेमळ (स्नेहपूर्व) संबंध असावे. ● निःस्वार्थ सेवा सफलतेचे सूत्र आहे.